

Malmö högskola

Lärarytbildningen

Skolutveckling och ledarskap

Examensarbete

10 poäng

**Uppfattningar om sambandet mellan
fonologisk språkförsening och läs- och
skrivsvårigheter**

Intervjuer med sex pedagoger

*Perceptions of the link between phonological speech
delay and reading and writing difficulties*

Intervju with six persons

Anette Dalling

Specialpedagogisk påbyggnadsutbildning 60 p
Vårterminen 2007

Examinator: Ingrid Sandén

Handledare: Birgitta Lansheim

Lärarytbtldningen
Skolutveckling och ledarskap
Specialpedagogisk påbyggnadsutbtldning
Vårterminen 2007

Abstrakt

Anette Dalling. (2007). Uppfattningar om sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivsvårigheter (Perceptions of the link between phonological speech delay and reading and writing difficulties). Skolutveckling och ledarskap, Specialpedagogisk påbyggnadsutbtldning, Lärarytbtldningen, Malmö högskola.

Syfte

Syftet med följande arbete är att förklara sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivsvårigheter.

Metod

Arbetet ger en dels en historisk överblick av fonologi och dels en översikt av den forskning som finns i dag om sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivsvårigheter. Med hjälp av intervjuer ville jag se vilka kompetenser, erfarenheter och metoder specialpedagoger med vidareutbtldning inom tal- och språk har för att upptäcka och förebygga för de fonologiskt försenade barnen. Dessutom ville jag med undersökningen se vilka metoder man möter de fonologiskt försenade barnen med i skolan vid läs- och skrivinläringen.

Resultat

Beroende på skolornas organisation arbetar specialpedagogerna både i förskola och i skola eller enbart i skolan. De specialpedagoger som arbetar i förskolan är tidigare med i det upptäckande och förebyggande arbetet med de fonologiskt försenade barnen än på de skolor där specialpedagogerna enbart arbetar med skolbarn. Resultatet av detta blir att tidiga insatser sätts in direkt när barnet börjar i förskoleklassen på de barnen som specialpedagogerna redan känner till annars kan det dröja upp till ett år senare innan insatser sätts in.

Nyckelord: fonologisk försening, kompetenser, läs- och skrivinläring, tidiga insatser

Anette Dalling

Handledare: Birgitta Lansheim
Examinator: Ingrid Sandén

FÖRORD

När jag nu närmar mig examensdag tänker jag tillbaka på alla er som hjälpt och stöttat mig under hela min studietid.

Tack alla vänner, grannar, barnvakten Gabriella och farmor Ann Olsson som har hjälpt till att passa våra barn under min studietid. Utan er hade det inte fungerat.

Tack till alla mina informanter som har varit snälla och svarat på mina frågor.

Birgitta Lansheim, min handledare som ger världens snabbaste respons. Tack för alla värdefulla tips och din förmåga att utveckla mina tankar och funderingar.

Patrik, mannen i mitt liv, som har fått stå ut med alla mina papper och böcker på sitt skrivbord under många år.

Mina tre älskade barn Hampus, Mims och Walther som jag tillägnar denna studie.

INNEHÅLL

1	INLEDNING.....	8
1.1	Bakgrund.....	9
1.2	Läroplan.....	9
1.3	Studiens avgränsning.....	11
2	PROBLEM OCH SYFTE.....	12
2.1	Problem.....	12
2.2	Syfte.....	12
2.3	Frågeställningar.....	12
3	LITTERATURGENOMGÅNG.....	14
3.1	Historisk tillbaka blick om fonologins roll.....	15
3.2	Relation mellan barns talspråksutveckling och läs- och.....	15
3.3	Hur visar sig en språkstörning/språkförsening?.....	16
3.3.1	Språklig och fonologisk medvetenhet.....	14
3.4	Med språklig stimulans förebygger vi för läs- och skrivinläringen.....	16
3.4.1	Samband mellan fonologisk medvetenhet och läs- och skrivinläring.....	17
3.5.1	Tester.....	18
4	TEORI.....	20
4.1	Vetenskaplighet.....	20
4.2	Vygotskij.....	20
4.2.1	Språkets tre dimensioner enligt Vygotskij.....	21
4.2.2	Individens närmaste utvecklingszon.....	22
4.2.3	Språket som ett socialt fenomen.....	22
4.3	Jean Piaget.....	23
4.3.1	Piagets syn på språket.....	23
4.4	Kritik av Piaget.....	24
4.5	Vygotskij och Piaget.....	24
5	Metod.....	26
5.1	Allmänt om metod.....	26
5.2	Metodval.....	27
5.3	Studiens uppläggning.....	27
5.4	Pilotstudie.....	27
5.5	Frågeställningar.....	28
5.6	Undersökningsgrupp.....	28
5.7	Genomförande.....	29
5.8	Databearbetning.....	30
5.9	Tillförlitligheten.....	31
5.10	Etik.....	31
6	RESULTAT.....	34
6.1	Pedagogerna.....	34
6.2	Samband.....	36
6.2.1	Samband vid läs- och skrivinläringen.....	36
6.2.2	Samband logoped kontakt och läs- och skrivutredning.....	37
6.2.3	Samband fonologisk försening och svårigheter i skolår 4-6.....	37
6.2.4	Övriga erfarenheter av fonologisk språkförsening och läs- och.....	38
6.3	Kompetenser.....	38
6.3.1	Kompetensutveckling.....	40
6.4	Specialpedagogiskt arbetssätt.....	41

6.5 Språk	43
6.6 Sammanfattning av resultatet.....	46
7 ANALYS AV RESULTATET	48
7.1 Samband mellan fonologisk medvetenhet och läs- och skrivinlärning	48
7.2 Vänta-och- se metoden	48
7.3 Fonologisk träning	49
8 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION	52
8.1 Bakgrunden till undersökningen.....	52
8.1.2 Specialpedagogisk organisation.....	52
8.1.3 Pedagogansvar	53
8.1.4 Informanternas erfarenheter av fonologisk försening.....	53
8.1.5 Tester.....	54
8.2 Diskussion.....	54
8.2.1 Informanterna.....	54
8.2.2 Samband.....	55
8.2.3 Kompetenser	56
8.2.4 Specialpedagogiskt arbetssätt	57
8.2.5 Metoder för att upptäcka fonologiskt försenade barn.....	58
9 FORTSATT FORSKNING	60
REFERENSER	62
BILAGA 1	66

1 INLEDNING

Plötsligt faller det på plats. Tre krumelurer är inte bara tre krumelurer utan SOL, eller ROS, eller KÅL eller.....MÅL! Många minns när det skedde. Andra förundrar sig över att det bara var där, en dag, utan att de kan komma ihåg när. För en del var det lätt. För andra var det svårt. Sida vid sida satt barnen i klassrummet då några kastade sig över böckerna, läste, läste, slukade dem...nästan som pannkakor med sylt! Medan andra lät pekfingrarna trevande, hackande, glida över de konstiga, svårtydda tecknen utan att de gav något som helst sammanhang förrän efter lång tid. Samma olikheter gäller än i dag, för sexåringar likaväl som sju-åttåringar; lätt som en plätt – eller svårt och svettigt (Widerberg, 2005, sid.8).

Denna studie handlar om sambandet mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter närmare bestämt vilket sätt man upptäcker fonologisk språkförseening samt hur man förebygger och möter för en god läs- och skrivinläringen. Avsikten med föreliggande studie är att intervjua pedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk om deras erfarenheter av sambandet mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivinläringen.

I vårt informationssamhälle är kraven på god läsfärdighet stor, att kunna läsa och skriva ligger till grund för det mesta i skolarbetet. Pedagoger behöver ha mycket goda kunskaper i språkutveckling och i läs- och skrivinläring. Det ska bli intressant och se i denna studie vilka möjligheter de intervjuade pedagogerna erbjuder fonologiskt språkförseenade elever. En livsviktig kunskap för varje individ är att kunna läsa. Kan man inte läsa blir det mycket svårt att förstå sin omgivning och att kunna delta i skolans värld och hela samhället. Karin Taube (1995) skriver om vikten av att kunna läsa och skriva och menar att det är människans prestationer som avgör dennes värde. Vi måste kunna läsa för att delta i skolans verksamhet, för att få ett bra självförtroende och en bra självbild.

I september 2003 kom den första delrapporten från Konsensusprojektet. Det är Skolverket, SCIRA ("Swedish Council of International Reading Association"), dyslexistiftelsen och Dyslexiföreningen som har genomfört ett svenskt konsensusprojekt, samförståndsprojekt kring insatser för att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. Myrberg (2003) skriver att forskarna som har deltagit i projektet är i stort sett ense om att den viktigaste faktorn för att förhindra läs- och skrivproblem hos elever är att läraren har hög kompetens. De framhåller också att den framgångsrika läraren behärskar många metoder och arbetssätt, känner väl till barns språkutveckling och arbetar systematiskt och strukturerat.

1.1 Bakgrund

Jag har tre barn och alla är fonologiskt språkförsenade. Som utbildad förskollärare, Montessorilärare och grundskollärare vet jag att språkförsenade förskolebarn på grund av sin språkförsening kan få problem vid läs- och skrivinlärning och även senare med läsförståelsen.

Vår son Hampus började skolan hösten 2006. Från skolhälsovården fick vi en blankett där vi skulle fylla i om vår sons hälsa. När vi hade fyllt i hela blanketten upptäckte vi att det inte fanns någon fråga om barns språkutveckling eller om barnet träffat logoped under förskoletiden. Som förälder utan pedagogisk utbildning är man kanske inte så insatt i vad en språkförsening kan innebära för ett skolbarns läs- och skrivinlärning.

Min förhoppning med denna studie är bl.a. att få i gång en diskussion angående blanketten från skolhälsovården där jag vill lägga till frågan: Har ditt barn träffat logoped under förskoleåren? Jag vill också med denna studie sprida kunskapen om fonologisk språkförsening till pedagoger inom förskola och skola.

I förskolan handlar det om att upptäcka de fonologiskt försenade barnen och arbeta förebyggande med språklig medvetenhet som är grund för all läsning. I skolvärlden handlar det också om att tidigt upptäcka de fonologiskt språkförsenade barnen, fortsätta arbeta förebyggande med språklig medvetenhet samt möta dessa barn vid läs- och skrivinlärningen med olika metoder för att hitta det enskilda barnets inlärningsstil. När de fonologiskt försenade barnen knäckt läskoden måste vi inom skolan värld fortsätta att stötta dessa barn eftersom risken finns att de får problem med läsförståelsen. Ökar vi kunskapen om den fonologiska språkförseningen inom förskolans och skolans värld menar jag att många av dessa barn kan få en annan typ av stöd och utveckling med sin läs- och skrivinlärning.

I Rapporten från Myndighet från skolutveckling (2003) kan man läsa att olika studier visar att ca.20 procent av eleverna i en årskull har svårigheter med läsning och skrivning, 3-5 procent av dem brukar ha mer komplicerade läs- och skrivsvårigheter. Jag kommer i min blivande roll som specialpedagog möta många barn som av olika anledningar har läs- och skrivproblem. Jag känner ett stort intresse för detta och vill veta ännu mer men känner att min kompetens är begränsad men nyfikenhet och intresset stort.

Lärarnas kompetenser är ett av de viktigaste begreppen som Myrberg skriver i båda rapporten från Konsensusprojektet. Han uttrycker också att pedagoger måste ha mycket stora kompetenser om läs- och skrivinlärning för att kunna möta alla barn samt för att kunna följa läroplanen.

1.2 Läroplan

I Lpo 94 (Utbildningsdepartementet kan vi läsa följande om lärarens uppdrag):

Alla som arbetar i skolan skall

- Uppmärksamma och hjälpa elever i behov av särskilt stöd och samverka för att göra skolan till en god miljö för utveckling och lärande.

Läraren skall

- Utgå från varje enskild individs behov, förutsättningar och tänkade,
- Stärka elevernas vilja att lära och elevens tillit till den egna förmågan,
- Ge utrymme för elevernas förmåga att själv skapa och använda olika uttrycksmedel,
- Stimulera, handleda och ge särskilt stöd till elever som har svårigheter,
- Samverka med andra lärare i arbetet för nå utbildningsmålen och
- Organisera och genomföra arbetet så att eleven

- utvecklas efter sina förutsättningar och samtidigt stimuleras att använda och utveckla hela sin förmåga, upplever att kunskap är meningsfull och att den egna kunskapsutvecklingen går framåt, får stöd i sin språk- och kommunikationsutveckling,..
(s. 14-15)

I min blivande roll som specialpedagog kommer jag att möta många elever som har läs- och skrivsvårigheter. I denna nya yrkesroll kommer handledning att ingå till pedagogisk personal, vilket gör det viktigt att vi specialpedagoger förfogar över stor kunskap och kompetens om fonologi, språklig medvetenhet, läs- och skrivinlärning och läs- och skrivsvårigheter för att kunna ge denna handledning. I Läroplan för förskolan Lpfö 98 (Utbildningsdepartementet, 1998b) står att vi ska stimulera språkutvecklingen redan på förskolan. Om en medvetenhet om ljud i språket (fonologisk medvetenhet) stimuleras redan före skolstart finns en större möjlighet för en gynnsammare läs- och skrivinlärning för eleven när det börjar skolan.

I Lpfö 98 kan vi läsa att

Förskolan ska lägga stor vikt vid att stimulera varje barns språkutveckling och uppmuntra och ta till vara barnets nyfikenhet och intresse för den skriftspråkiga världen (s. 13)

I styrdokumentet för skolan, Läroplan för skolan, Lpo 94 står det att det är viktigt att komma ihåg att ta hänsyn till varje elevs förutsättningar (Utbildningsdepartementet, 1998a). En elev som inte lär sig att läsa med hjälp av en metod som används i klassen bör få en möjlighet till detta med en annan metod eller med hjälp av ett annat arbetssätt. En diskussion kring elevens individuella behov och skolans resurser kan ge möjlighet till bättre förutsättningar (Carlström, 2001).

1.3 Studiens avgränsning

I mina intervjuer är det bara speciallärare och specialpedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk som är intervjuade samt talpedagoger. Resultatet hade troligtvis blivit ett annat om jag enbart valt lärare eller specialpedagoger utan vidareutbildning inom tal- och språk.

2 PROBLEM OCH SYFTE

2.1 Problem

I denna studie vill jag förklara sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivinläringen. I undersökningen använder jag mig av en kvalitativ undersökning med semistrukturerade frågor. Jag har gjort sex intervjuar med specialpedagoger som har vidareutbildning inom tal- och språk. Studier visar på att i varje klass finns det elever som är fonologiskt språkförsenade se bl.a. (Naucleér & Magnusson, 1997). Den fonologiska försening ligger ofta som grund för problem med läs- och skrivinläringen i de tidigare skolåren. Då fonologiskt talförsenade barn knäcker läskoden tror många att problemen är borta. Studier av bl.a. (a.a.) visar att äldre elever som inte har åldersadekvat fonologiska utveckling ofta får begränsningar med sin läsförståelse.

I min blivande roll som specialpedagog kommer jag att möta fonologiskt tal- och språkförsenade förskolebarnen /skolbarnen som knäcker läskoden eller som inte knäcker läskoden. Jag kommer även att möta skolbarn i skolår fyra och fem vars läsförståelse är sämre än deras kamrater. Kan läsförståelseproblemen hos en elev botten i en sämre utvecklad fonologisk förmåga jämfört den hos de jämnåriga kamraterna? För att få svar på mina frågor har jag använt mig av olika teorier, försökt se samband vid mina intervjuer och valt olika metoder som har passat denna studie.

2.2 Syfte

Syftet med detta arbete är att undersöka vad det finns för uppfattningar om sambandet mellan fonologisk talspråksutveckling och läs- och skrivinläring.

2.3 Frågeställningar

Med utgång i uppsatsens övergripande syfte har följande frågeställningar ställts

- Vilka samband kan finnas mellan fonologisk talspråksutveckling och läs- och skrivsvårigheter?
- Vilka metoder använder man för att upptäcka fonologisk talförsenat barn?
- På vilket sätt kan man förebygga för att de fonologiskt talförsenade barnen får det lättare med läs- och skrivinläringen/utvecklingen?
- Vilka kompetenser behöver en pedagog ha i läs- och skrivinläring när det möter ett fonologisk försenat barn i skolan?

3 LITTERATURGENOMGÅNG

Det finns mycket litteratur skriven i ämnet fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter. Jag har valt i min litteraturgenomgång att skriva om; *Hur visar sig – förebygger – möter vi barn med fonologisk avvikande språkutveckling och deras läs- och skrivinlärning i förskolan och skolan?* Litteraturen har jag delat upp i olika områden men mycket går in i vartannat och det har ibland varit svårt att dra gränser mellan rubrikerna. Därför kan vissa ämnen beröras under flera olika rubriker. Ämnena som jag har tagit upp är: Läs- och skrivsvårigheter/Dyslexi, språkstörning/fonologisk språkförseening, historisk tillbakablick om fonologins roll, fonologins roll i läs- och skrivinlärningen, fonologisk medvetenhet, olika språktester, samt språklig fonologisk stimulans.

3.1 Språklig och fonologisk medvetenhet

En viktig del i den språkliga medvetenheten är den fonologiska medvetenheten, vilket bland annat innebär att förstå språkets ljudsystem, att kunna skilja på språkets betydelse och form samt att kunna skilja på begreppen bokstav, ord och mening. Vårt alfabet är baserat på sambandet mellan bokstäver och ljud i det talade språket. Dessa samband måste man lära sig för att kunna läsa och skriva (Stadler, 1998). De ljud som ett visst språk använder för att bilda ord och hur ljuden kombineras i ord kallas fonologiska regler (Larson, Naucér, & Rudberg, 1992). Ytterligare förklaring på vad fonologisk medvetenhet innebär är att man är medveten om ljudens minsta delar, språkljuden.

Barn som är medvetna om hur något sägs eller skrivs och som funderar på hur ord, orddelar eller hur språkljuden kombinerar är språkligt medvetna. Det kan vara så att ett barn talar rent och bildar korrekta meningar men ändå inte är språkligt medveten och sedan kan det vara tvärtom att barnet är språkligt medveten men inte talar rent (Lundberg 1984).

En annan aspekt på den fonologiska medvetenheten enligt Björk och Liberg (1996) är vikten av att läsande och skrivande sker i funktionella sammanhang. Läs- och skrivinlärningen sker lättast i sammanhang som fyller en mening i barnets liv och för vilka de har en god förståelse. Författarna anser också att den grammatiskt fonologiska medvetenheten bäst utvecklas i lek där barnet får utforska språket och de får skriva egna texter. Björk och Liberg framhåller också att barn har lättare att lära sig läsa genom att skriva än tvärtom. Fonologisk medvetenhet är inte en absolut förutsättning för att lära sig läsa visar döva barn, som trots att de inte kan höra, kan lära sig skriftspråket påpekar Björk och Liberg (1996).

3.1.1. Historisk tillbaka blick om fonologins roll

Svenson, (1998) namnger de två ryska psykologerna, Elkonin och Zhurova som igångsättare till dagens studier om fonologins roll. Elkonins och Zhurova ägnade sig redan på 1960-talet åt att förklara sambandet mellan fonologisk medvetenhet och läsförmåga. Ett decenium senare aktualiserades det på nytt av Mattingly som påvisade vikten av språklig medvetenhet för att kunna läsa och skriva. Detta ledde enligt (Svensson 1998) till ett stort intresse för att undersöka detta fenomenets betydelse för läs- och skrivinläring. Både Myrberg (2003) och Svensson (1998) anser att studier om den fonologiska medvetenhetens betydelse inte tog fart ordentligt förrän början av 1980-talet. Forskningsstudier i ämnet har sedan dess skrivits av bl.a. (Lundberg och Höien, 2002; Taube 1997, Smith 2002,) och samtliga visar på betydelsen av fonologisk medvetenhet för läs- och skrivinläringen. I dag handlar diskussionen enligt Lundberg och Höien (1996) mest om huruvida fonologisk medvetenhet är en förutsättning för eller en effekt av läsinläring.

3.2 Relation mellan barns talspråksutveckling och läs- och skrivutveckling

Relationen mellan barns talspråksutveckling och läs- och skrivutveckling har varit i centrum för forskningen om läs- och skrivsvårigheter under de senaste tjugo åren framhåller Myrberg (2005). I samma rapport förklarar Myrberg det så kallade "Reading War" som har pågått med växlande intensitet sedan 1970-talet på följande vis:

Lärare, föräldrar, journalister och andra har bibringats uppfattningen att det råder djup oenighet mellan forskare om hur läsinläring går till, hur läs- och skrivsvårigheter upp kommer, hur (och till och med om) man skall diagnosticera läs- och skrivsvårigheter, hur framgångsrik läs- och skrivpedagogik bör se ut, vilka specialpedagogiska insatser man kan förorda, och vilka hjälpmedel som metoder och arbetssätt som "Reading Recovery", "Whole language", "Läsning på Talets Grund", "Wittingmetodik", och fonologisk baserad läsinläring har framkallat heta känslor"i (Skolverket 2003a, sid. 8, 2005).

I samma rapport betonar också Myrberg att brister i utvecklingen av fonologisk förmåga är en viktig förklaring till läs- och skrivinlärningsproblemen av dyslektisk art. Myrberg understryker att en osäker stavning nödvändigtvis inte signalerar grundläggande fonologiska problem. Detta kan istället bero på att en del elever har läsovana samt osäkerhet om hur skriftspråks koden fungerar. Slutsatserna Skolverket (2003a) beskriver i den första rapporten från Konsensusprojektet är att avkodnings-/inkodningsproblem som läsförståelseproblem betraktas som läs- och

skrivsvårigheter. Samma gäller för elever som fungerar normalt i talspråkssammanhang men har svårt att förstå och meddela sig med hjälp av skriftspråket.

Dyslexi beskriver man i rapporten som en av flera former av läs- och skrivsvårigheter och menar också att dyslexi har en språkbiologisk grund. Det är inte bara den språkbiologiska grunden som utgör grunden för Dyslexi utan bristande förutsättningar för språklig utveckling i uppväxtmiljön och/ eller skolan som en bakgrund till läs- och skrivsvårigheter. Problemen visar sig ofta i läs- och skrivinlärningsstarten men har sin grund i småbarnsårens talspråksutveckling.

Ett antal elever klarar den inledande läs- och skrivinläringen utan påtagliga problem, men utvecklas dock sedan inte i takt med sina kamrater och med de ökande kraven i skolår tre och uppåt. Det kan röra sig om dåligt fungerande läsförståelsestrategier, om bristande syntaktisk förmåga, bristande förmåga att analysera ord, om dålig ordförrådsutveckling eller om brister i automatisering och läsflyt, ibland som en följd av bristande läs- och skrivstimulans i vardagsmiljön och skolan. (Skolverket, 2003a, sid. 8)

3.3 Hur visar sig en språkstörning/språkförsening?

Språkstörning innebär att språket inte utvecklas som förväntat. Språkutvecklingen kommer igång senare och fortskrider i långsammare takt. Forskarna har ännu inte kunnat enas om definitionen av språkstörning eftersom den stora inter- och intraindividuell variationen gör att fenomenet är svårfångat (Salameh, 2003). Språkstörning är inte något statiskt utan ändras under barnets utveckling. Den kan ändra skepnad över tid och variera efter situation och krav. Studier av bl.a. (a.a.) visar att barn med språkstörning växer ur sina problem även om de senare visar sig på ett annat sätt. De kan till exempel uppträda som dyslexi i skolåldern när fonologi och grammatik har normaliserats (Salameh, 2003).

Fonologi innefattar organisation av språkljuden, prosodi samt förståelse av ljudsystemet. Håkansson (1995) uppger att vid fonologiska störningar är barnets språkljudsystem förenklat och man brukar säga att barnet inte talar rent. Dessa barn har inte bara svårt med språkljud som kommer sent i utvecklingen (r, tje, sche) utan kan också ha problem med språkljud som kommer tidigt i den normala utvecklingen. Alla barn använder fonologiska förenklingsprocesser i den tidiga utvecklingen för att underlätta uttalet.

3.4 Med språklig stimulans förebygger vi för läs- och skrivinläringen

Förskoletiden är en viktig tid där barnen ofta tar ett stort steg mot skriftspråket (Häggström & Lundberg, 1994). Lundberg (2002) säger att man genom forskning har kunnat visa att man redan på förskolan med viss säkerhet kan

förutsäga vilka barn som kommer att få svårigheter med läs- och skrivinläringen. Det är den fonologiska medvetenheten som avgör. Man ska dock inte vara säker på att man hittar alla. En del barn blir inte upptäckta och andra som upptäcks visar sig inte få några svårigheter över huvud taget.

Man bör därför inte peka ut de barn som har svårigheter utan ge alla en positiv lek träning med språket. Om man tränar alla barn i språklig medvetenhet i förskolan underlättar man för alla när de ska lära sig läsa, men det måste ske på ett lustfyllt sätt. Barnen måste förstå språkets form. Att ordet *ko* inte börjar med *nosen* utan med bokstaven *k* (Läsk-pärmen, 2001/2003). Alla barn mår bra av att träna fonologisk medvetenhet redan på förskolan, inte bara de barn som ev. kan få läs- och skrivsvårigheter (Häggström & Lundberg, 1994). Grunden till att barnet lär sig förstå språket och dess funktion är att barnen möts på den språknivå de befinner sig. Därför krävs rätt stimulering av den språkliga medvetenhet och att man hittar motivationen genom lek med språket. Detta är viktigt för att kunna lära sig läsa (Lyytinen, 1997). Lundberg och Höien (1991) hävdar att trots ett en klar majoritet av alla barn börjar skolan som "icke-läsare" har de flesta samtidigt ofta väl utvecklade föreställningar om läsning och skrivning, böcker, tidningar och andra texter. Denna rika erfarenhet har alltså inte lett fram till läsförmåga. För att läsförmåga skall uppstå krävs explicita instruktioner som hjälper till att utveckla läsfärdigheter (a.a.) Läsförmåga uppstår inte som följd av naturlig utveckling eller en allmänt lässtimulerande miljö. Den är beroende av aktivt lärande/språklig stimulans av välutbildade pedagoger. Föräldrar och äldre kamrater är också personer som kan hjälpa till att stötta utvecklingen. Lundberg och Höien (1991) menar att olika brister i kognitiva förmågor som är relaterade till fonologisk medvetenhet är utmärkande för dyslektiker

3.4.1 Samband mellan fonologisk medvetenhet och läs- och skrivinläring

Det finns ett starkt samband mellan fonologisk medvetenhet och läsinläring. När ett barn börja få läsinstruktioner kommer det att utveckla en fonologisk medvetenhet. Svensson (1995) menar att den fonologiska medvetenheten är viktig för att läs- och skrivinläringen ska ske utan större problem. Om barnets nyfikenhet för språket stimuleras och dess intresse väcks kan det leda till en högre språklig medvetenhet. Det kan innebära att de får lättare att inse sambandet mellan ljud, bokstav, ord och mening. När barnet blir medvetet om språkljudet kan det förstå att de kan motsvaras av bokstäver. Barnet förstår då att bokstäverna inte låter likadana som de heter, vilket ger en god förberedelse inför läsinläringen. Ett barn som har utvecklat en fonologisk medvetenhet börjar öva sig i ett abstrakt språkligt tänkande. Detta påverkar ordavkodning och stavning positivt vilket i sin tur leder till bättre läsförståelse (Svensson, 1995). I Frost (2002) beskrivs en studie som har visat att det finns samband mellan barns förmåga att lära sig ramsor vid 3-års ålder och deras förmåga att lära sig läsa vid 6.3 års ålder. Slutsatsen blev att det fanns ett signifikant samband

mellan förmågan att lära sig barnramsor, rimfärdighet och fonemmedvetenhet och läsning.

I en annan studie som beskrivs i Arnqvist (1993) drar man slutsatsen att det går att träna språklig medvetenhet hos förskolebarn innan de börjar skolan. Studien visar ett klart samband mellan språklig medvetenhet i förskolan och förmågan att läsa i första klass. De barn som gynnades bäst av träningen var de som från början hade en låg språklig medvetenhet.

Nauc ler och Magnusson (1993) gjorde en undersökning om hur välutvecklat ett förskolebarns tal och förståelse av tal ska vara för att l s- och skrivinlärningen inte ska bli problematisk. Författarna förklarar att frågan inte g r att svara på utan man måste först göra klart vilka olika komponenter som finns i språket, både i tal och i skrift. Den komponent som man kanske först kommer att tänka på i detta sammanhang är ljudsystemet, fonologin, dvs. de språkljud som de talade orden består av. I en av Nauc ler & Magnussons studier där två fonologiskt språkförsenade pojkar följdes från förskoleåldern upp till gymnasiet kom man fram till att det inte är de fonologiska problemen som utg r den största risken för l s- och skrivinlärningen. Fonologiska problem g r att barn blir svåra att förstå, men de tycks försvinna under lågstadiet och inte utgöra något hinder för l sning eller stavning. Det verkar inte heller som om en bristfällig fonologisk medvetenhet skulle sätta stopp f r läsinlärningen, åtminstone inte f r avkodningen, som är den del av l sningen som man brukar relatera medvetenhet till. Däremot fann Nauc ler och Magnusson att det inte är otroligt att en dåligt utvecklad fonologisk medvetenhet påverkar stavningsutvecklingen men man menar också att den verkliga riskfaktorn  r en annan sak. Kombinationen av dålig språkförståelse, litet ordförråd och syntaktiska begränsningar  r den verkliga riskfaktorn – inte för att lära sig avkoda, men för att begripa det man avkodar, dvs. läsförståelsen. Nauc ler och Magnusson poängterar att det som g r denna riskfaktor så förrädisk  r att den  r svår att upptäcka. Det  r när de fonologiskt språkförsenade barnen g r i skolår tre och fyra som man ser att läsförståelsen  r lägre jämfört med övriga klasskamrater.

3.5.1 Tester

För att möta barnen och se var i den språkliga utvecklingen de befinner sig kan man göra olika språkliga tester. Det finns en del olika tester man kan använda sig av för att se barnets språkliga medvetenhet. Ett ganska känt test är utformat av Magnusson och Nauc ler och heter ”Bedömning av språklig medvetenhet hos förskolebarn och skolbarn” (1993). Testet på fonologisk medvetenhet som Magnusson och Nauc ler (1993) har utformat  r rangordnat och omfattar rimigenk nning, barnet ska känna igen ljud i ord, ange hur många stavelser som finns i ett specifikt ord, dela in ord i ljud, ta bort ljud i ord och på så sätt bilda nya ord. Det finns även två test där barnet ska avgöra om meningens r ktig

meningsuppbyggnad, riktiga ändelser och till sist rätta fel i meningar som barn med ofullständiga språk har sagt. Några av testen är inte möjliga att göra förrän barnen har kunnat läsa en tid. På förskolebarn kan man göra testen på rimigenkänning, ljudigenkänning och om meningarna har rätt ordföljd och rätt ändelser och få en prognos för barnets läs- och skrivinlärning. Dessutom kan man se vad man bör träna för att barnen ska få en så god beredskap som möjligt inför skolstarten. Testningen kan utföras av förskollärare, klasslärare, specialpedagoger och logopedier enligt författarna men det kräver kunskap om språkutvecklingen. I materialet anges en lägsta nivå för förskolebarn för de ska ha chans att utvecklas till goda läsare och skrivare.

Ett nyare test är TRAS. TRAS står för Tidig registrering av språkutveckling och är ett observationsmaterial för språket utarbetat i Norge men översatt till svenska. TRAS består av åtta observationsområden och ger enligt konstruktörerna möjlighet att bedöma var barnet står i förhållande till vad som förväntas på varje stadium. Observationerna samlas under rubriker som till exempel språklig medvetenhet, meningsbyggnad och samspel. Materialet kan användas på alla åldergrupper i förskolan och kan följa barnet genom hela förskoletiden (Tidningen förskolan 2007/05).

Enligt Höien & Lundberg (1997/1999) finns inget enstaka test som säger om det är dyslexi eller inte, men det finns tester som ger svar på olika saker. Därefter sammanställer man svaren för att få reda på resultaten. Är det dyslexi eller inte? I testen ingår oftast en språklig del, en kognitiv del samt en psykologisk del. Vem som helst får inte utföra testerna utan personen ska kunna testa och kunna analysera svaret och se till att resultatet leder till rätt åtgärd. Författarna påpekar också vikten av att inte ställa för snabba slutsatser på enskilda test utan man måste se till helheten hos dyslektikern. Trots att dyslexi kan se så olika ut hos olika personer har forskarna kommit fram till en del gemensam hjälp som alla dyslektiker har nytta av. Framförallt handlar det om att identifiera det så tidigt som möjligt, att de får direkt undervisning, en god inlärningsmiljö samt ett fonologiskt grundarbete (Höien & Lundberg, 1997/1999).

4 TEORI

Det finns olika sorters teorier som försöker beskriva och förklara barnets språkutveckling. En teoretisk bakgrund om småbarnsårens språkutveckling är viktig att ha som underlag för att vi som pedagoger kan se var i utvecklingen ett barn befinner sig. I huvudsak kan man finna tre förklaringar till språkutveckling. För det första att den beror på en yttre påverkan, vilken inlärningsteorierna beskriver. För det andra att den beror av en medfödd förmåga att utveckla ett verbalt språk. Den tredje gruppen av teorier betonar ömsesidigheten mellan medfödd förmåga och stimulerande miljö (Arnqvist, 1993). De teoretiska utgångspunkterna i denna studie är den kognitiva utvecklingsteorin, som har två inriktningar, den sociala och den kognitiva konstruktivismen. Föregångarna bakom dessa teorier är Lev S Vygotskij som förespråkade den sociala konstruktivismen och Jean Piaget som företrädde den kognitiva.

Jag har utgått från Piaget och Vygotskijs teorier därför att de har haft mycket stor påverkan på den skola och förskola som vi har i Sverige idag. Jag tänker framför allt på Lpo-94 som är mycket präglad av Vygotskijs teorier. När jag gick min förskollärautbildning på 80-talet var det mycket Piagets teorier och under min grundskollärautbildning på 90-talet handlade det mycket om Vygotskij.

4.1 Vetenskaplighet

I teoridelen har jag i första hand försökt hålla mig till förstahandskällor från Vygotskij och Piaget. Andrahandskällor har jag sökt bland kända forskare och teoretiker. Vetenskapligheten i texterna av Vygotskij och Piaget är inte den samma som vetenskapliga texter som kommer ut i dag. Förr hade man betydligt friare hållning till sina metoder än vad vi skulle ha idag Månsson (1993).

4.2 Vygotskij

Lev Semenovic Vygotskij, född 1896, psykolog och lingvist, var verksam i Ryssland (Sovjetunionen) ända fram till sin död 1934. Jag har valt Vygotskij som min primära teoretiske referensram för mitt arbete. Vygotskij anser att den sociala samverkan är utgångspunkten för lärande och utveckling. Därför tycker jag Vygotskij är en relevant forskare för min studie eftersom språk utvecklas i en social interaktionism mellan människor. Lpo 94 bygger dessutom mycket på Vygotskijs teorier. Vygotskij (2001) menar att den vuxnes och även andra barns förhållningssätt och dialoger har en oerhört stor betydelse för barns

språkutveckling. Detta sporrar barnet hela tiden till att nå högre nivåer i sin utveckling och i sitt tänkande.

Vygotskij utformade ett underlag för den sociokulturella teorin genom att kritisera den rådande pedagogiska teorin och praktiken. För att bilda det individuella medvetandet ligger social aktivitet och historiskt betingade kulturella handlingsmönster som grund. Detta kallas för en sociokulturell utvecklingsteori (Dysthe & Igland, 2003). Vygotskij betonar språkets betydelse och delar upp barnets tal i två delar, ett socialt språk i kommunikationssyfte och ett "egocentrerat" inre tal, som utgör grunden för tänkande. Han framhåller följaktligen språk och kommunikation som betydelsefulla för den intellektuella och personliga utvecklingen (Wood, 1992). Vygotskij ser ett stort samband mellan språk och tanke och menar att språket är tankens sociala redskap. För Vygotskij handlar det om att människan föds som en social varelse med förmåga att kommunicera med sin omgivning. Språket växer fram ur detta behov.

Språk och tal är viktiga mentala funktioner hos människor. Det verbala språket består av ord som består av ljud. Det centrala är inte ljuden utan den mening och de begrepp de representerar. Det svåra är inte att lära in ljuden utan att forma begreppen. Språk och tänkande blir därigenom oskiljaktiga. Vygotskij talar därför inte om språk och tänkande utan om språkligt tänkande. Begreppsutveckling och språkutveckling går hand i hand och bildar en intellektuell utveckling som uppstår genom kommunikation, förståelse och problemlösning (Vygotskij, 1986)

"Begreppsutveckling enligt Vygotskij, är en aktiv process just därför att begrepp utvecklas när barnen aktivt arbetar på att finna lösningar på problem. Ett funktionellt bruk av jorden i ett sådant aktivt problemlösningsarbete, där man riktar uppmärksamheten mot tingens karakteristiska kännetecken, är viktig för utvecklingen. Det betyder att användningen av orden som funktionella redskap är nödvändig för såväl begreppsbyggnad som tänkande i begrepp" (Bråten, 1999, sid. 84)

4.2.1 Språkets tre dimensioner enligt Vygotskij

Vygotskij skiljer inte på tanke och språk, utan ser lärande som en utvecklingsprocess från konkret tänkande till abstrakt tänkande. Skriftspråket ser han som ett mer abstrakt språk än det talande språket. Denna syn på språk får konsekvenser för en undervisning som är ämnesindelad och under ett ämnesläraresystem. För Vygotskij är det viktigt att språket ses som ett redskap för tanken och inte redskap för ämnet. Målet för eleverna är att utveckla deras förmåga att skapa begrepp utifrån innehållet i undervisningen. Detta är en process av språkligt tänkande som utvecklas genom både muntlig och skriftlig dialog och ska ingå i alla ämnen (Bråten, 1999).

Förutom det talde språket och det skrivna språket urskiljer Vygotskij ”det inre talet” som en tredje variant av vårt språkliga tänkande. Alla tre del varianter fyller sin funktion i utvecklandet av högre psykologiska processer. Vygotskij menade att allt lärande först sker i det sociala och språkliga samspelet, för att därefter återupprepas inom individen med hjälp av det sk ”inre talet”. Det inre talet har flera funktioner:

- Ett tankredskap vid problemlösning
- Sammanfattar tidigare erfarenheter
- Utarbetar strategier för framtida handlingssätt

I det inre talet förenas tänkande och språk. Enligt Vygotskij är det tanken och begreppsförståelsen som går från det sociala samspelet och dialogen till individuella inre språkliga processer. Lärandet kräver både tid till aktivitet och tid för reflektion (Vygotskij, 1986).

4.2.2 Individens närmaste utvecklingszon

En av Vygotskij teorier är ”individens närmaste utvecklingszon”. Vygotskij har utvecklat tankar om det optimala utbildningssättet (Vygotskij, 1998). På 60-talet gjorde Vygotskij en undersökning där han jämförde två elever med en mental ålder på åtta år där båda fick olika svåra uppgifter. En av eleverna försökte lösa uppgifterna utan någon handledning alls och den andre eleven fick bara marginell handledning vilket innebar ledande frågor och första steget i lösningar. Eleven utan hjälp kunde enbart klara problem avsedda för nio-åringar. Eleven med hjälp lyckades lösa problem avsedda för 12-åringar. Av detta drog Vygotskij slutsatsen att ”zonen för den närmaste utvecklingen” kan variera mellan ett och fyra år beroende på vilket stöd eleven får från de vuxna i elevens omgivning. Tillfogas ska att den elev som fick hjälp inte fick mycket stöd utan bara marginell handledning (Vygotskij, 1998). Med denna undersökning visar Vygotskij på sin teori om att språket är ett redskap för tanken och inte redskap för ämnet.

4.2.3 Språket som ett socialt fenomen

Vygotskij ser språket som ett socialt fenomen som utvecklats för att människor ska kunna kommunicera med andra (Arnqvist, 1993). Genom språket och genom att tala med andra förstår barnet språkets kommunikativa funktioner. Vygotskij anser att omgivningen är avgörande för individens utveckling och prestation främst genom relationer till andra människor, i synnerhet barnets föräldrar. Enligt Vygotskij är intelligens inte enbart beroende av biologiska förutsättningar utan påverkas också av sociala faktorer. Kapaciteten att lära genom undervisning är en grundläggande egenskap och för det krävs goda

relationer med äldre (föräldrar, lärare etc) samt en stimulerande miljö (Wood, 1992).). En kritik som finns mot Vygotskijs teorier är att eleverna inte lär sig för livet genom att ta tillvara på redan befintlig kunskap utan eleverna lär sig i mötet. Kunskapen präglas då av den kunskap som den man möter besitter (Dysthe, 2002).

4.3 Jean Piaget

Jean Piaget, 1896 – 1980, är en schweizisk professor som ägnat sig åt att studera barns tänkande, språk och moralutveckling. Han är en mycket betydande representant för den kognitiva teoribildningen (Viklund, 1977). I kognitiva teorier uppfattas människans utveckling som ett aktivt samspel mellan hennes inneboende möjlighet och omgivningens krav. Hos Piaget (a.a) och Vygotskij (vygotskij, 2001) är det väsentligt att mellan vuxna och barn bör det vara en dialogmodell för att språket ska utvecklas. I försöken att erövra varandras världar är det lika lite önskvärt att vuxna inte uppträder som barn som att barn inte uppträder som miniatyr vuxna.

När det gäller den språkliga dialogen är det viktigt att den vuxne talar sitt språk trots att barnet ha s.k. ”barnspråk”. Språkutvecklingen hos barnet förväntas hela tiden gå mot vuxenspråk. Det är viktigt är att den vuxne fungerar som en modell för barnet när det gäller såväl språket som mycket annat enligt (a.a). Piaget intresserade sig först och främst för hur barn tänker, och utarbetade en klinisk metod för att utforska barnets språk och tänkande som byggde på öppna barnintervjuer (Piaget, 1975). Han drog slutsatser utifrån hur de svarade på hans frågor och menade att barnens misstag och missuppfattningar om världen kunde visa mycket om hur de uppfattar den (Egidius, 1981).

Piaget har kommit fram till att barn med förnuftigt tänkande förstår sig själva och sin värld under hela sin uppväxttid. Barnet tänkande och intellekt ändrar sig successivt från födsel till vuxen ålder, vilket Piaget beskriver med hjälp av fyra stadier som följer varandra kronologiskt. En del barn når aldrig den fjärde nivån (Piaget, 2001).

4.3.1. Piagets syn på språket

Enligt Piaget är språket till för kommunikation och kan hindra tankeverksamheten, istället för att underlätta den. Barn vet oftast mer än vad de kan uttrycka i ord. Först måste undervisningen innehålla aktivitet och konkreta inlärningssituationer. Praktiska kropps- och sinnesaktiviteter i ämnen som slöjd, musik, teater, idrott hjälper barn att utveckla sin intelligens och sitt tänkande i ett tidigt stadium. Piaget skulle också vilja införa praktiska övningar i de olika skolämnena.

4.4 Kritik av Piaget

Den kritik som har förts fram om Piagets teorier är att han ibland är en svår och otillgänglig teoretiker. Han har även fått stundtals kritik för att vara ibland vara en opålitlig forskare som dragit slutsatser av relativt små undersökningar. Hans barnintervjuer har fått kritik för att vara allt för styrda och alltför beroende av barnets verbala förmåga. I vissa av experimenten som beskrivs kan man se hur Piagets eget språk påverkar svaret som barnen ger honom (Piaget, 1971). Tider förändras och även våra barn. Detta har gjort att vissa av de sensoriska milstolpar som Piaget rapporterade om, i själva verket uppnås vid en tidigare ålder. Dagen förfinade metoder för spädbarnsforskning visar att små barn är betydligt mer kompetenta än man tidigare trott (Whiteman, 2001).

4.5 Vygotskij och Piaget

Piaget och Vygotskij var födda samma år 1896. Trots Vygotskijs korta levnadstid hann han med och ifråga sätta Piagets tänkande. Grunden för Vygotskijs kritik mot Piaget var att han tog avstånd från den individuella grundsynen och dualismen mellan det biologiska och kulturella. Dessa två var kännetecknen på västliga psykologiska teorier.

Det finns också likheter mellan Vygotskij och Piaget när det handlar om barns utveckling och hur den som lär hämtar in kunskap (Dysthe & Igland, 2003). Piaget menar, liksom Vygotskij, att utveckling föregår inläring, och hävdar att det är meningslöst att undervisa ett barn innan mognadsnivån kommit för respektive inläring. Ser man detta utifrån en pedagogisk synvinkel är den enligt den kognitiva teorin viktigt att eleven får vara aktiv och utforska omgivningen och sedan ges möjlighet och tid till reflektion (Piaget, 1973).

5 Metod

Jag har intervjuat speciallärare/specialpedagoger vidareutbildning inom tal- och språk samt talpedagoger och har använt mig av halvstrukturerade frågor för att kunna belysa specialpedagogernas arbete och metoder i hur man *upptäcker – förebygger och möter* sambandet mellan fonologisk språkförsvning och läs- och skrivinlärning.

5.1 Allmänt om metod

I valet av metod har syftet för undersökningen en stor betydelse enligt Backman (1998). Detsamma uttrycker Kvale (1997) som framhåller att det valda problemet avgör mycket för; metoden, tekniker för datainsamling, förhållningssätt, databearbetning samt analys. En metod kan antingen vara kvantitativ eller kvalitativ För att kunna studera verkligheten använder sig forskaren av observation eller som det också kan uttryckas, samlar in data.

Backman (1998) menar att det oftast är experiment, test, enkäter och frågeformulär som ger data av kvantitativ art. Stukat (2005) skriver att den kvantitativa metoden används för att samla in en stor mängd fakta och analysera dem i syfte att förklara och kunna dra allmänna slutsatser. Backman (1998) uttrycker att observationer är en metod som man kan använda när man vill ta reda på något om verkligheten, det kan vara frågeformulär, intervjuer, experiment eller direkta observationer. Observation används vid studier för att ge en meningsfull bild av verkligheten. Forskaren måste välja den metod som ger honom eller henne uppgifter om det mest betydelsefulla för den aktuella frågeställningen.

Stukat (2005) påpekar att observation är det lämpligaste att använda sig av för att se vad människor verkligen gör. Vid observation är forskaren sitt eget mätinstrument genom att titta och lyssna samt registrera jämförelsevis vid intervju och vid enkät där (a.a.) menar att sanningshalten är mer subjektiv.

Stukat (1997) beskriver att intervju vid kvalitativ art är mer innehållsrik än vad intervju vid kvantitativ art är. Kvantitativa undersökningar används mer när man vill få fram statistik i undersökningen. Genom kvalitativa undersökningar fångas innehållet bättre upp, när det gäller upplevelser, åsikter och skeenden under intervjusituationen med informanten. Syftet med kvalitativ undersökning är att skaffa en annan och djupare kunskap än den fragmentiserade kunskap som blir följd vid kvantitativ metod framhåller Patel och Davidsson, (1994) som också menar att ambitionen är att försöka förstå och analysera helheter.

5.2 Metodval

Jag bestämde mig tidigt för att använda mig av en intervjuundersökning till denna studie eftersom jag är intresserad av, metoder, kompetenser, arbetssätt och erfarenheter som informanterna har om mitt ämne. Metodiken jag har använt mig av i mina intervjuer är semistrukturerade frågor och det innebär att det varken är en strukturerad intervju eller ett öppet samtal. Utifrån valet av semistrukturerad metod har jag konstruerat en frågeguide (bilaga 1.) utifrån mitt syfte och frågeställningar. Frågorna har jag ställt i den ordning som situationen har inbjudit till under intervjuerna. Alla informanter har fått samma frågor men för att få så fullständig information som möjligt har jag ställt olika följdfrågor. Denscomb (2000) anser att de semistrukturerade frågorna ger informanten möjlighet att utveckla sina idéer och att ge mer utvecklande svar på frågorna som ställs likaså behöver man inte hålla sig till en specifik ordning på frågorna utan kan ta dem som de kommer upp. Det var precis det som jag ville uppnå för semistrukturerade frågor ger informanten större möjlighet att få mer omfattande svar.

5.3 Studiens uppläggning

Ämnet fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter är mycket stort. För att avgränsa mig har jag valt att genomföra mina sex undersökningar med pedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk. Jag hade troligtvis fått andra svar om jag inte inriktat mitt urval. Jag har bedömt att pedagoger med inriktning mot tal- och språk är den kategori av pedagoger som har mest kunskap om fonologi. Frågorna i intervjuguiden behandlar specialpedagogernas kompetenser om att se samband mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivinlärning. För att se dessa samband har jag läst litteratur som är inriktad på barns språkutveckling och läs- och skrivinlärning och där fått många svar på hur man upptäcker – förebygger – möter fonologiskt språkförseenade barn och dess relation till läs- och skrivinlärning.

5.4 Pilotstudie

Jag har gjort två pilotstudier. Det har varit mycket utvecklande på olika sätt att göra pilotstudier. Syftet med en pilotstudie är att få relevans i frågeställningarna enligt Stukát (2004). Vid den första pilotstudien upptäckte jag att min frågeguide inte var gångbar och att jag hade mikrofonen för långt ifrån informanten. Jag hade heller inte tillräckligt med kunskap i ämnet vilket gjorde att jag inte ställde de rätta följdfrågorna. Kvale (1997) menar att pilotintervjuer bör göras före studiens början för att öka förmågan att skapa ett tryggt och stimulerande samtal. Den första pilotintervjun gjorde jag hemma hos informanten och det upplevde jag som mindre bra. Det är lättare att tappa tråden i hemmiljö pga. de omständigheter som råder där, jämfört med att göra en

intervju i en arbetsmiljö. Övriga intervjuer har jag gjort på informanternas arbetsplatser. Pilotstudie två skulle egentligen ha ingått i studien men pga. en missuppfattning blev det en pilotstudie istället. Min andra pilotintervju gjorde jag i en kommun där man har anställt en specialpedagog som mestadels arbetar med handledning inom tal- och språk för personal på förskolor och skolor. När vi bestämde tid och datum för intervju frågade jag aldrig om informantens bakgrund. Jag förutsatte att informanten var specialpedagog med vidareutbildning inom tal- och språk. Under intervjuens gång kom det fram att informanten var specialpedagog men hade inte påbyggnadsutbildningen inom tal- och språk. Jag genomförde intervjun, och konstaterade att frågeguiden fortfarande inte hade tillräckligt samband med mitt syfte. Eftersom informanten inte hade vidareutbildning inom tal- och språk fick det som konsekvens att intervjun inte kunde vara med i min studie.

5.5 Frågeställningar

Med utgång i uppsatsens övergripande syfte har följande frågeställningar ställts

- Vilka samband kan finnas mellan fonologisk talspråksutveckling och läs- och skrivsvårigheter?
- Vilka metoder använder man för att upptäcka fonologisk talförsenat barn?
- På vilket sätt kan man förebygga för att de fonologiskt talförsenade barnen får det lättare med läs- och skrivinläringen/utvecklingen?
- Vilka kompetenser behöver en pedagog ha i läs- och skrivinläring när det möter ett fonologisk försenat barn i skolan?

Utifrån dessa frågeställningar gjorde jag min frågeguide (bilaga 1). Efter de två pilotstudierna och efter det första mötet med min handledare förändrade jag frågeguide till att bli som den är i dag. Efter omarbetningen av frågeguiden inleddes fler frågor med ordet; berätta. Jag upplever att ordet berätta ger informanterna friare sätt att uttrycka sig om saker än när jag inledde frågorna med vad, vilka och hur.

5.6 Undersökningsgrupp

Till denna studie har jag hela tiden haft för avsikt att intervjua sex stycken pedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk. Jag anser att sex intervjuer är hanterbart eftersom jag gör denna studie själv. Trost (1997) skriver att ett litet antal väl utförda intervjuer är mycket mer värda än ett stort antal mindre väl utförda intervjuer. Jag har valt informanter utifrån en redan känd egenskap och det kallas för ett strategiskt urval. Enligt (May) 2001 innebär ett strategiskt urval att man väljer ut informanter utifrån en redan känd egenskap, vilket i mitt fall innebär pedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk. Samtliga

informanter arbetar på förskolor och grundskolor. Jag har haft en viss kunskap om det som ska undersökas och därför har jag medvetet valt personer som kan ge den värdefullaste informationen. Detta kallas för ett subjektivt urval enligt Denscombe (2000).

Jag vände mig först till min hemkommun och till en specialpedagog som jag kände till också arbetar som talpedagog. Via denna specialpedagog fick jag tips på ytterligare pedagog som har vidareutbildning inom tal- och språk. När jag var ute och gjorde mina pilotstudier fick jag också tips på namn som jag senare har intervjuat. Denna metod kallas för snöbollseffekten enligt Denscombe (2000). Den innebär att urvalet bestäms genom en process där en person hänvisar till nästa person. Metoden är lämplig betonas (a.a.) i en småskalig forskningsprocess och därför har den metoden passat min studie.

Pedagogerna som jag har intervjuat har följande grund utbildningar: förskollärare, Grundskollärare 1-7, mellanstadielärare. Utöver dessa utbildningar har alla vidareutbildning inom tal- och språk. Urvalet är en heterogen grupp. Trost (1997) framhåller vikten av att urvalet ska vara heterogent och inom en given ram. Informanterna har en spridning från 32-58 år. Samtliga 6 informanter är kvinnor. Merparten av de arbetsplatser jag har besökt ligger i socialt tunga område.

5.7 Genomförande

Jag valde att göra intervjuerna efter min litteraturgenomgång eftersom jag insåg att jag ville vara väl förberedd inom alla område som behövdes till denna studie. Område som jag har läst in mig på är fonologi, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi men också inom området för kvalitativa intervjuer och intervjuteknik (Kvale, 1997; Trost, 1997, Stukát, 2002). I en av kommunerna där jag har intervjuat en del av pedagoger finns ett nätverk bestående av enbart talpedagoger. Med talpedagoger menar jag pedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk. En del av talpedagogerna som finns i detta nätverk mejlade jag till och berättade vem jag var och bifogade även examensarbetets mål och syfte samt frågeguiden. Jag upplyste också om att jag önskade att spela in intervjun på kassettband samt att all information skulle behandlas helt konfidentiellt.

Av sex utskickade mejl till specialpedagoger med vidareutbildning inom tal- och språk fick jag två svar. Dessa två specialpedagoger har jag senare intervjuat. De fyra specialpedagogerna som inte svarade på mejlet kontaktade jag inte fler gånger. Jag tolkade det som så att de antingen inte var intresserade av att bli intervjuade eller att mejlet inte kom fram. De fyra andra informanter som ingår i min undersökning kontaktade jag via telefon. En av dessa fyra ingår i samma nätverk som de specialpedagogerna jag har fått kontakt med via mejl. De övriga 3 specialpedagogerna ingår inte i samma nätverk.

Bortfallet från mina första mejl har troligtvis påverkat resultatet eftersom tre av specialpedagogerna som ingår i min studie ingår i ett nätverk och samtliga tre

anser att det är där som de får den mesta kompetensutvecklingen i dag. De övriga tre informanterna ingår inte i något nätverk.

Informanterna som jag ringde upp fick samma information muntligt som informanterna jag mejlade ut till beträffande studiens upplägg.

Jag använde mig av bandspelare vid intervjuerna för att helt kunna koncentrera mig på intervjun och slippa göra anteckningar. Efter intervjuerna gjorde jag små anteckningar om atmosfären, kroppspråk och om den miljö som informanten arbetade i. Den här typen av anteckningar kompletterar en del av den relevanta informationen som ljudupptagning inte får med framhåller (Denscombe, 1997).

Med tre små barn i förskoleåldern samt sjukdom som inträffat under studiens gång har det tyvärr blivit så att jag har fått avboka en del av mina intervjuer. Mina informanter har haft stor förståelse för detta och vi har kunnat boka nya tider. Intervjuerna var planerade och inbokade att göras under februari månad men pga. olika omständigheter är de gjorda i slutet av mars och under hela april månad.

Varje intervju tog från 45 minuter upp till två timmar. Vid någon intervju har kollegor till informanterna knackat på dörren för att hämta något eller lämna ett meddelande. Mobiltelefoner har också ringt under några undersökningar men det har inte stört intervjun. När informanterna pratade i telefon läste jag mina frågor och skrev lite anteckningar. Många diskussioner fortsatte efter att jag stängt av bandspelaren och ibland ändå ut på parkeringsplatsen.

5.8 Databearbetning

Samtliga sex intervjuer skrev jag ned samma dag som de gjordes. Dagen efter lyssnade jag på bandet igen och upptäckte ibland att det inte alltid helt stämde. Då fick jag komplettera i texterna. Det var mycket tidskrävande att skriva ut intervjuerna men jag känner att det var det värt. Utskrifterna gjorde att det senare blev lättare att analysera resultatet. Kvale (1997) menar att strukturera materialet är i sig en början till analys. När jag sorterade in svaren till analysdelen försökte jag se mönster, skapade konstraster och gjorde också olika jämförelser. Trost (1997) beskriver att det är viktigt att leta efter gemensamma beröringspunkter såväl som olikheter. Resultatet har jag valt att redovisa i löpande text, med många citat. Citaten får spegla informanternas kunskaper, åsikter, arbetssätt, och tankar. Desto fler intervjuer jag har gjort under denna studie har jag känt mig säkrare som intervjuare. Jag tror att de också kan ha påverkat resultatet. Jag tror att vid de sista intervjuerna har jag låtit informanterna fått mer förtydliga och utveckla sig än jämförelsevis vid mina pilotstudier.

5.9 Tillförlitligheten

Tillförlitligheten handlar om hur trovärdig den aktuella undersökningsmetoden är. Det är många faktorer som påverkar tillförlitligheten i mitt arbete såsom helt okända specialpedagoger, antalet intervjuer och situationen. Mitt urval på sexspecialpedagoger är ganska litet och därför är det viktigt att mina frågor är innehållsrika, ger tydliga och uttömmande svar. Frågorna måste dessutom ha anknytning till studiens syfte och problemställningar. Förutom frågorna har begreppen validitet, reliabilitet och generaliserbarhet också stor inverkan på resultatet menar Stukát (2002). Instrumentets tillförlitlighet, reliabiliteten är enligt Patel & Davidsson (1994) hur väl instrumentet motstår slumpinflytande av olika slag. (A.a.) menar också att resultatet vi får på det observerade värdet innehåller både individens "sanna värde" och ett "felvärde". Felvärdet som vi får enligt (a.a.) är brister i instrumentet. När vi minskar felvärdet har vi ett instrument som är reliabelt. Då har vi också närmast oss individens sanna värde.

I min undersökning är tillförlitligheten i hög grad relaterad till min förmåga som intervjuare. I min undersökning kunde jag öka tillförlitligheten genom att ha använt mig av en observatör. Patel och Davidsson (1994) poängterar också att tillförlitligheten kan ökas genom att vara en tränad intervjuare. Malterud (1998) nämner handledarens roll för att säkra reliabiliteten. Under arbetes gång har handledaren och jag haft olika diskussioner om saker som uppstått under intervjuerna. Detta har fördjupat min diskussion och analys.

Mitt insamlade material måste jag kunna redovisa på ett sådant sätt att det är seriöst och relevant för den aktuella problemställningen. Jag har använt mig av bandspelare vid intervjuerna och därefter skrivit ut dessa ordagrant. Jag anser därför att min tillförlitlighet är hög eftersom jag har "lagrat" datan.

5.10 Etik

När en vetenskaplig undersökning görs är det viktigt att tänka på de etiska riktlinjerna som finns angivna i de forskningsetiska principer som antogs i mars 1990 av det Humanistiska Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet nya forskningsetiska principer som gäller för en vetenskaplig undersökning. För att skydda informanterna i undersökningen är det viktigt att behandla data och uppgifter om informanterna på ett sätt som utesluter att dessa kan få obehag eller ta skada. De fyra forskningsetiska huvudkraven är: informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet, nyttjandekravet.

Jag har varit mycket noga under mitt undersökningsarbete med att följa de fyra forskningsetiska huvudkraven. Informationskravet uppfylldes i och med att de deltagande informerades om undersökningens syfte, om att deltagandet var frivilligt och att möjlighet fanns att avbryta medverkan i undersökningen. Samtyckeskravet uppfylldes när informanterna själva bestämde sig för att vara med i undersökningen. Konfidentialitetskravet uppfylldes därför att inga personuppgifter som möjliggör att enskilda personer kan identifieras av

utomstående användes i rapporten. Endast de uppgifter som behövs för analys och förståelse finns med i redovisningen (Trost, 1997). Nyttjandekravet uppfylldes eftersom jag informerade informanterna att intervjuerna skulle behandlas konfidentiellt. Inga utomstående har fått tagit del av intervjuerna och det innebär att det är bara jag som har vetskap om vem som sagt vad. Jag kommer inte att låna ut uppgifterna till andra vetenskapliga syften och inte spara de inspelade intervjuerna.

6 RESULTAT

Jag har valt att använda mig av mina fem kategorier från frågeguiden (bilaga 1) som rubriker i resultatredovisningen. Kategorierna är; specialpedagogen, samband, kompetenser, specialpedagogiskt arbetssätt (struktur och systematik) samt språk. Jag redovisar resultaten i ovan nämnda ordning. Resultatet grundar sig på de uppfattningar och erfarenheter informanterna har inom områdena. Jag har tidigare nämnt att jag har gjort sex stycken intervjuer med pedagoger som har vidareutbildning inom tal- och språk. Intervjuernas längd har varit allt från 45 minuter till 2 timmar. Jag benämner informanterna med beteckningarna P1, P2, P3, P4, P5, P6 och kodar citaten med samma beteckningar.

6.1 Pedagogerna

Informanternas utbildningar, pedagogerfarenheter samt hur deras roller som talpedagoger är organiserade presenteras under denna rubrik.

En informant är förskollärare sedan tjugo år och har sju års erfarenhet som specialpedagog med påbyggnad inom inriktning tal- och språk.

En informant är lågstadielärare sedan trettio år och utbildade sig till talpedagog för tjugoett år sedan. Därefter har informanten också utbildat sig till sv 2 lärare och gått olika språkkurser på universitetet.

En annan av informanterna är småskollärare sedan trettiosju år och har varit utbildad speciallärare med inriktning mot tal- och språk i nitton år.

En informant är mellanstadielärare sedan trettio år med en åttaårig specialpedagogutbildning med inriktning tal- och språk.

En informant är utbildad grundskollärare sedan tolv år och har en specialpedagogutbildning som är sex år gammal och en vidareutbildning inom tal- och språk som är två år gammal.

Den sista informanten har varit utbildad grundskollärare i tretton år och har läst specialpedagogutbildning med påbyggnad inom tal- och språk för sex år sedan.

Tre av sex informanter arbetar på grundskolor där de ingår i ett arbetslag. Dessa tre informanter arbetar på ett ganska likartat sätt. De tre informanterna har vars sitt arbetsrum där de oftast arbetar med en elev i taget om det handlar om talträning

P4: Vid talträning behövs det en tyst omgivning för att barnen ska uppfatta de olika ljuden därför lämpar sig denna träning bäst enskilt med en pedagog. Vid talträningen använder vi oss också mycket av spegel för att barnen ska se hur man formar munnen olika vid olika sorters ljud.

När det handlade om läs- och skrivsvårigheter arbetade de här tre informanterna ibland enskilt med ett barn eller i en liten grupp med barn. Ingen av de här tre informanterna arbetade aldrig ute i klassrummen med eleverna utan allt elevarbete skedde i deras arbetsrum.

De återstående tre informanternas tjänster var helt olika utformade. En av dessa tre informanter hade även också en delad tjänst mellan förskola och skola men på ett lite annorlunda sätt. Informanten arbetade 70 % av sin tid som mentor i en f-2:a och 30 % av sin tid delad som talpedagog på den öppna förskolan samt i förskolan och skolan. Informantens roll i den öppna förskolan var mestadels ett förebyggande arbete som handlade om barns språkutveckling. Det förebyggande arbetet bestod av kontinuerliga träffar för föräldrar där de uppmuntrades att läsa mycket för sina barn. Det förebyggande arbetet hade informanten ibland tillsammans med en bibliotekarie och då handlade det mest om att lära ut och olika rim och ramsor. På förskolan arbetade informanten mestadels med handledning till personalen men träffade även barn och föräldrar. Den största delen av informantens 30 % som talpedagog låg inom skolans område.

De två andra informanterna arbetade också i förskolan och i skolan men under andra former. En av dessa två informanter hade för två år sedan gett ett förslag till sin skolledning att hon tyckte man skulle införa tal- och specialpedagog även på skolområdets förskolor. Detta förslag gick igenom efter många och långa diskussioner och numera är 20 % av hennes tjänst på förskolorna som en kombinerad special- och talpedagogtjänst.

P6. När jag först kom med förslaget att jag ville börja arbeta på våra förskolor fick jag till svar att: 'så har vi aldrig arbetat här'. Jag blev inte chockad över svaret utan tog istället upp min Lap top och visade med en power point presentation över de vinster som jag ansåg hela saken skulle ge. Rektorerne insåg då att jag hade tänkt igenom det här och bad att få presentationen och efter cirka en halv termin blev det faktiskt så att mitt förslag gick igenom.

Inom den här mycket drivande informantens skolområde finns tre förskolor. En dag i veckan är informanten ute på förskolorna vilket innebär att varje förskola får besök minst var tredje vecka. Informanten har tillsammans med förskolans personal lagt upp ett väl fungerande arbetssätt. Det innebär att informanten är med i olika barngrupper en förmiddag i veckan som observatör och resurs. På eftermiddagen vid sina besök på förskolorna arbetar hon med vissa barn, skapar material som pedagogerna arbetar med till de barn som är i behov av särskilt stöd samt har handledning för personalen. Utvärderingen av att ha en special- och talpedagog på detta skolområde har fallit ut mycket bra. Hela skolområdet känner att man upptäcker och ger förskolebarnen ett mycket bättre stöd numera än tidigare. Övergången till skolan är bättre eftersom många av barnen som informanten arbetar med på förskolan behöver stöd också i skolan. Personalen

på dessa förskolor har också sedan införandet av specialpedagogtjänsten börjat arbeta mycket mera medvetet med den språkliga medvetenheten som också var ett av målet med förändringen.

Den tredje och sista informanten som arbetar i både förskolan och skolan har endast arbetat med detta arbetssätt under läsåret och av den anledningen har projektet ännu inte utvärderats. I denna kommun har man från BUN (Barn och ungdomsnämnd) bestämt att talpedagogerna ska arbeta med ett 1-16 års perspektiv. Varje talpedagog i denna kommun ska ha hand om tre skolor och sitta centralt. Informantens arbetsrum är därför på kommunhuset. Min informant hade aldrig tidigare arbetat på förskolor och tycker att mycket av hennes tid detta läsåret har gått åt till att lära sig förskolans kultur.

P3: Jag arbetar mycket mer specifikt med talet hos förskolebarnen framför allt med fonologin jämfört med skolbarnen. Där tycker jag talträningen och läs- och skrivinläringen går mycket mer hand i hand. I mitt arbete som talpedagog på skolan har jag stor nytta av att också vara specialpedagog.

6.2 Samband

I denna del tar jag upp informanternas erfarenheter av sambandet mellan fonologisk språkförståelse och läs- och skrivinläring/utveckling. Jag tar även upp vissa valda delar som kom upp under denna punkt som har med fonologisk språkförståelse att göra. Samtliga sex informanter har erfarenheter av sambandet mellan fonologisk språkförståelse och läs- och skrivsvårigheter. Flera av informanterna uttrycker att en viss grundnivå i fonologisk medvetenhet är en förutsättning vid den första läsinläringen

P1: Läs- och skrivsvårigheter kan bero på så mycket men när jag gör en utredning är det den fonologiska utvecklingen som jag alltid först tittar på. Jag har nog aldrig mött ett barn med läs- och skrivsvårigheter som har en normal fonologisk språkutveckling.

6.2.1 Samband vid läs- och skrivinläringen

Jag kommer här att redovisa gemensamma saker som informanterna anser vara vanliga samband för ett fonologisk förstått barn vid läs- och skrivinläringen. Sambanden är inte skrivna i någon speciell ordning utan detta är de vanligaste förekommande sambanden som informanterna uppgav under intervjuerna.

- Svårt att komma ihåg bokstäver
- Svårt att koppla ihop bokstav och ljud
- Svårt att kunna rimma
- Behöver mycket träning där man använder olika inlärningskanaler/olika sinne
- Är oftast auditivt svaga

- Blir hjälpta när man både skriver och säger ett ord när de ska lyssna på olika ljud. Då får många av barnen en aha-upplevelse och det hjälper också deras språkutveckling.
- Svårt att höra ljudskillnader på exempelvis; p-b, d-t, g-k, i-e, u-y
- Svårt att höra vilken ordning ljuden kommer i
- Kastar om ljuden
- Hör inte alla ljud

6.2.2 Samband logoped kontakt och läs- och skrivutredning

Ett annat vanligt samband som informanterna har erfarenhet av är att många av de barn som man utreder för fonologiska läs- och skrivsvårigheter ofta har varit i kontakt med logoped under förskoletiden. De flesta informanterna tycker att man fångar de flesta fonologiskt språkförsenade barnen i förskolan. Två av informanterna påpekar att tyvärr faller ändå vissa barn igenom och upptäcks inte förrän det är dags för läs- och skrivinläring. Här ingår inte grava språkstörningar för de upptäcks alltid.

P4: När man pratar om språkstörningar är det så lätt att man drar alla störningar över en gräns. När jag har handledning för personalen på våra förskolor är jag nogna med att betona de pragmatiska svårigheterna som allvarligast. De pragmatiska svårigheterna innebär svårigheter att kommunicera och svårigheter med språkanvändningen. Svårigheter med språkförståelsen är också allvarligt medan fonologiska svårigheter är mindre allvarligt och betydligt lättare att träna på.

6.2.3 Samband fonologisk försening och svårigheter i skolår 4-6

Ingen av informanter har någon erfarenhet av att elever i skolår 4-6 som var fonologiskt försenade som förskolebarn och som knäckte läskoden i skolår ett skulle kunna få svårigheter med läsning och skrivning i skolåren 4-6. De barn som har någon form av läs- och skrivsvårigheter i skolår 4-6 hade även svårigheter med läsinläringen i skolår ett. De erfarenheter informanterna har av fonologisk försenade barn i skolår 4-6 är att de har dåligt ordförråd och sämre läsförståelse jämfört med sina andra skolkamrater. Detta är ett vanligt samband menar många av informanterna

P4: En av anledningarna till att dessa svårigheter med ordförrådet och läsförståelsen i skolår 4-5 finns är bl.a. skillnaderna på svårigheterna i texterna och det höga tempot jämfört med skolår 1-3. Pedagogerna i skolår 1-3 är på gränsen till att vara övertydliga. Många av läsförståelse texterna i skolår 1-3 är det bara att svara ja eller nej på. Det är för stor skillnad mellan det gamla låg- och mellanstadiet. Det ska inte behöva gå ända till skolår 4 innan vi upptäcker barn som har svårt med läsförståelse men det händer allt för ofta.

P5: Jag har inte den erfarenheten att en lärare alarmerar i skolår 4 eller 5. Vi gör screeningar varje år och då ser vi hur det är med stavningen och läsningen. Att det bara rullar på och sedan kommer är inte min erfarenhet.

P2: Jag kan inte komma på något fall där vi helt plötsligt upptäcker att eleven har svårigheter. Vi har sedan ett år nya rutiner på nyinflyttade elever. Dessa elever gör vi numera alltid en snabb screening på för att se var i den språkliga utvecklingen eleven befinner sig i.

6.2.4 Övriga erfarenheter av fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter

Samtliga informanter var mycket noga med att uttrycka att inte alla barn som är fonologiskt språkförseenade sedan kommer att få läs- och skrivsvårigheter. Med rätta stödet menar många av informanterna att enbart en fonologisk språkförseening inte behöver bli till stora läs- och skrivsvårigheter. Problemets art av språkstörning och det enskilda barnets förutsättningar spelar stor roll vid läs- och skrivinläringen är många informanters allmänna inställning. Det är stor skillnad om ett barn har avgränsade fonologiska problem eller om dyslexin har sin grund i språkstörning. Ett barn som enbart har fonologiska problem har ingen språkstörning

P2: Det är svårt med att dra gränsen vid fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter. Barnen som jag träffar numera har oftast mer än fonologiska problem. De flesta har även pragmatiska problem.

Mina informanter har olika långa erfarenheter som talpedagoger. En av informanterna som har arbetat som talpedagog runt tjugo år menar att fonologisk träning för tjugo år sedan var mycket mer inriktad på att träna ljuden än vad fonologisk träning är idag.

P3: Under de tjugo här åren som jag har arbetat som talpedagog har arbetet förändrats mycket. När jag började min karriär var det mycket att jag satt och tränade olika ljud med barnen. Jag tränade S och R. Det var mycket viktigt. Men för ca. tio till femton år sedan kom det mycket forskning om språkliga medvetenhetens betydelse och sedan dess har den fonologiska medvetenheten fått en helt annan fokus. Man kan säga om den fonologiska metodiken som enbart bestod av träning av ljud på mitten av 80-talet till att vara en förutsättning för läs- och skrivinläring på 2000-talet.

6.3 Kompetenser

Samtliga informanter ansåg att alla lärare borde ha mer kompetens av specialpedagogik i sina grundutbildningar. Många informanter menade också att den viktigaste kompetensen som en specialpedagog bör ha är en erfarenhet av

vad som är vanligast förekommande läs, skriv och tal-utveckling för att förstå vad en avvikande läs, skriv och tal- utveckling är.

P3: Om man har i ryggraden vad en normal utveckling är vet man direkt när det avviker.

P2: Överlag är kunskapen ganska liten hos vanliga pedagoger när man pratar om fonologiska tal- och språkförseningar. Jag märker det framför allt när man ser deras val av texter som de anser barn ska klara av att läsa.

En av informanterna är förskollärare i botten och menar att hennes kompetenser om barns språkutveckling därför är väldigt gedigna. Även om samma litteratur användes vid både förskollärarytbildningen och tjugo år efter på tal- och språk utbildningen. Informanten syftade på Ragnhild Söderbergs bok om barns språkutveckling.

Här har jag skrivit ner alla olika kompetenser som informanterna ansåg vara viktiga att kunna för en specialpedagog i arbetet med att stödja elever med läs- och skrivsvårigheter. Ingen av informanterna har sagt alla dessa saker men de flesta informanterna har under intervjuens gång berört de flesta punkterna. Punkterna står heller inte i någon särskild ordning från vanligast förekommande utan detta är olika kompetenser som informanterna har tagit upp i det stödjande arbetet av läs- och skrivsvårigheter.

- Att kunna många olika metoder.
- Kunna sätta in rätt metod
- Man ska ha struktur i sin inläring
- Kunna ge många olika alternativ
- Vara tydlig vid inläringen
- Känna till kompensatoriska hjälpmedel
- Kunna skapa relationer med barn – föräldrar – kollegor
- Kunna stärka eleven
- Känna till olika föreningar där föräldrar kan träffa andra föräldrar som har barn med samma svårigheter
- Viktigt att vara uppdaterad på den senaste litteraturen så att man kan förmedla det som gäller nu till föräldrar och kollegor
- Gå olika små kurser och poäng kurser på universitetet
- Kunna analysera tester
- Sätta in rätt åtgärder
- Avgöra om det är så allvarligt att man måste skicka en elev på läs- och skrivutredning till logoped

En informant som arbetar på ett väldigt invandrartätt område menade att det är viktigt att veta och förstå att fonologisystemet är annorlunda för tvåspråkiga barn. Detta saknade hon själv både kompetens och erfarenhet av vilket ibland fick henne att känna sig begränsad

En informant tog upp om de snälla små söta flickorna som finns i alla klassrum.

P6: Jag vet inte hur många gånger jag och mina kollegor har gått på niten om de små söta flickorna i klassrummen. Vi tror att de är blyga och inte vågar säga någonting. När vi sedan gör tester visar sig helt andra saker. De behöver mycket stöd. Sedan några år är vi extra uppmärksamma på blyga och tysta barn framför allt flickor. Detta är en ny erfarenhet och kunskap för oss på vår skola.

Att kunna sätta in rätt åtgärder för alla barn påpekade två informanter som en väldigt viktig kompetens.

P4: Eftersom vi gör ganska omfattande tester med våra 6-åringar har vi väldigt bra koll inför deras skolstart. Vid överlämnandet till läraren i skolor 1 gör vi dem uppmärksamma på de elever som dels behöver stöd men även till de elever som behöver utmaningar. Ibland känner vi att det läggs väldigt mycket fokus på de svaga barnen och de riktigt duktiga barnen glöms bort.

6.3.1 Kompetensutveckling

Det kom många olika svar från informanterna på denna fråga. En sak var gemensamt för de fyra informanterna som är med i samma nätverk.

P3: Genom vårt nätverk får vi väldigt bra kompetensutbildning.

En av informanterna ansåg att kompetens utbildningar i tal- och språk var i skymundan i dag. När samma informant var klar med sin tal- och språk utbildning för ett antal år sedan var läget annorlunda.

P1: Jag var på många kompetensutvecklingskurser när jag var examinerad främst i att göra tester. Tyvärr tog jag inte alltid till mig allt för jag hade för dålig erfarenhet därför är det så synd att jag inte får gå alla de där kurserna nu istället.

En del informanter menade att det är ekonomin som styr kompetens utvecklingsmöjligheterna inte behovet.

P5: Förr fick vi nästan gå på vad vi ville. Om en kurs skulle kosta 500 kronor tror jag att jag nog skulle fått gå den men om den kostar 3000 kronor hade jag aldrig fått gjort det. Vad får jag för 500 kr?

Samtliga informanter menar att den mesta kompetensutvecklingen får man genom att hålla sig ajour med litteratur och att diskutera med kollegor både i den egna kommunen men gärna också med kollegor från andra kommuner.

Några av informanterna tyckte att deras ledning var generösa med kompetensutbildning inom tal- och språk. En del av informanterna tyckte att det fanns mest dyslexi kompetensutbildningar men att det på senare år kommit en hel del 10 poängs utbildningar på distans från olika högskolor och universitet som handlade om tal- och språk.

6.4 Specialpedagogiskt arbetssätt

Samtliga informanter möter elever som är fonologiskt språkförsenade genom att använda sig av olika tester. Därefter lägger informanterna upp mycket väl strukturerade metodiska handlingsplaner. Flera av informanterna uttryckte också under denna frågeställning hur viktigt det är att möta språkförsenade barn med ett systematiskt arbetssätt samt skapa en lugn och trygg miljö.

P5: De elever jag möter som har trygga hem, har inte många lärarbyte, går inte i oroliga klasser, har hög närvaro får oftast bättre resultat och är mer motiverade än de elever som inte har det. Tyvärr är det ofta ekonomin eller något annat dumt som styr. Ibland får vissa klasser byta klasslärare hur ofta som helst bara för att någon som har arbetat längre ska ha just den klasslärarens tjänst. Det är förödande för alla elever på en sådan här skola som jag arbetar på. Vi har 80 % invandrabarn och hela området är socialt tungt belastat.

På samtliga informanters arbetsplatser testas man den språkliga medvetenheten hos alla 6-åringar. En del av informanterna menar att de har full kontroll på alla barn som går inom deras rektorsområdes förskolor. Informanterna vet när barnen kommer till förskoleklassen vilka barn som har någon form av fonologisk försening.

P1: Jag känner till alla barn med språkproblem innan de börjar skolan. Jag arbetar i ett tungt område. Vi har nära samarbete med BVC, Logopedmottagningen, flyktingmottagningen och de sociala mottagningarna.

P2: Det första vi specialpedagoger gör när vi träffar 6-åringarna är att ha en talträff. På talträffen får barnet berätta lite om sig själv och hur det trivs i skolan. Under denna träff passar vi på och kollar upp om barnen kan rimma, testas arbetsminne och ser vilka bokstäver som de behärskar. På denna lilla stund som varar 10 till 20 minuter får vi en bra överblick. På de sättet möter vi alla barn men arbetar inte med alla.

P5: Vi testar alla 6-åringar. De tester som vi gör är språkförståelsetest, fonemtest, fonologisk test och arbetsminnet. Det är jag som talpedagog som utför dessa tester. Det är bra när samma person gör det för man får en otrolig erfarenhet av det.

Under intervjuerna kom det fram informanternas olika syn på testning.

P4: Vi har två mål med införandet av TRAS. Genom låta alla förskollärarna gå utbildning i TRAS tror vi att det ska fungera som ett redskap för att få en bättre uppfattning om det enskilda barnets språkutveckling. Det andra målet är att vi ska kunna ta bort 6-årstestet. Vinsterna ska bli att vi upptäcker de barn som behöver stöd mycket tidigare än i dag.

P1: Många lärare är emot tester. Jag ser det som vår uppgift som specialpedagoger att visa vad ett test ger och att det är ett verktyg för att hitta var barnet befinner sig i den språkliga utvecklingen.

Efter testerna kommer det svåraste arbetet tyckte några av informanterna. Då handlar det om att analysera testerna och se var i utvecklingen barnet befinner sig för att hitta rätt stöd.

P2: Man blir ju bättre och bättre med åren på att analysera tester. Det krävs mycket tid och erfarenhet för att göra en riktigt bra analys. Vi gör ofta analyser tillsammans, min kollega och jag vid läs- och skrivutredningar.

P3: Efter testerna kartlägger jag elevens språkförståelse, språkförmåga och begreppsuppfattningar. Kartläggningen revideras varje år.

Efter analysen gäller det för informanterna att hitta rätt arbetssätt/metod hur man bäst möter de fonologiskt försenade barnen. Samtliga informanter betonade vikten om att använda sig av många olika sinnen eftersom de fonologiskt försenade barnen oftast är auditivt svaga.

P2: Mina elever har vars sin spegel hela tiden bredvid sig när vi arbetar. Det är viktigt för dem att känna med tungan hur de olika ljuden produceras och se med ögonen var tungan är i munnen.

Precis som för alla barn är det viktigt för de fonologiskt försenade barnen att de tidigt får bra redskap som hjälper dem. Samtliga informanter återkom ofta under intervjun att så fort de var osäkra på något i sitt arbete kontaktade de logopederna på sjukhuset. Vid dyslexiutredningar på sjukhuset var informanterna ofta med när logopederna gick igenom testresultaten med föräldrarna.

P1: Många av de fonologiskt försenade barnen kastar om ljuden i munnen. Min uppgift som talpedagog är att ge dem redskap för att detta inte upprepas. Jag låter barnen skriva orden samtidigt som de säger ordet. Då känner barnen

i munnen de olika ljuden. Jag tränar mycket ljudskillnader med dessa barn. De har oftast svårt och se att varje bokstav betyder något. Ord som bil och pil tränar vi ofta på. Det handlar om att göra dem medvetna om ljudskillnader.

På frågan om informanterna ansåg sig arbeta systematiskt uppkom många olika situationer.

P1: Det är en samvetsfråga och jag kan inte komma på något just nu som jag skulle vilja ändra på.

P3: Jag försöker ha mycket rutiner för det gillar barn. Då blir dem trygga. Vi utvärderar vårt arbete ofta och det händer att vi ändrar rutiner. Framför allt när nya kollegor kommer brukar det bli förändringar och det är bra.

P4: Jag har en liten bok där jag skriver ner saker som vi har arbetat med. Jag skriver efter att barnet har gått ifrån mitt rum. Längst bak i boken har jag elevernas åtgärdsprogram så att jag hela tiden har koll att vi är på rätt spår.

P5: Ja, det tycker jag att jag har. Jag har en gedigen journal på varje barn. Jag skriver efter varje träff saker som vi gjort och saker som vi ska arbeta vid nästa träff. Jag har fått mer planeringstid det här året och det behövs. I det här arbetet kan man inte göra samma sak med alla elever utan varje elev har sin individuella planering på så sätt blir man också strukturerad.

6.5 Språk

Samtliga informanter ansåg att de hade en bred kompetens i ämnet barns språkutveckling och att denna kunskap var oerhört viktig för deras arbete.

P1. Det är ju inte så att man har allting aktuellt i huvudet hela tiden men då är det bara att gå och slå upp så känner man igen det.

P5: I mitt arbete som talpedagog arbetar jag dagligen med barns språkutveckling. Om jag inte hade kunnat den utantill hade jag aldrig klarat av mitt arbete. Genom att förstå och kunna den normala språkutvecklingen kan man stödja de elever som inte har en normal språkutveckling. Det hänger liksom ihop.

Många av informanterna berättade lyriskt om sin fantastiska och oerhört innehållsrika påbyggnadsutbildning i tal- och språk.

P2: Vi som har gått den gamla talpedagog utbildningarna fick en gedigen utbildning i ämnet barns språkutveckling. Vi hade många bra föreläsningar och föreläsarna var verkligen eldsjälar. Jag tror att det är stor anledning till jag känner mig säker på din fråga. Jo, jag kan barns språkutveckling så pass bra att du skulle kunna väcka mig mitt i natten och få bra svar.

P1. Tal- och språk kursen var som knorren på grisen. Den fick min specialpedagogutbildning att bli total.

En informant påpekade hur viktigt det är att alla lärare inkluderat gymnasiet borde ha utbildning i barns språkutveckling.

P4: För att öka kompetensen inom läs- och skrivinläringen måste alla pedagoger ha vissa kunskaper för att kunna möta alla elever. Om alla pedagoger hade haft kunskap i barns språkutveckling och grunderna i läs- och skriv inläringen tror jag att vi hade haft en bättre utvecklad skola. Då hade antagligen alla pedagoger varit med och stöttat elever med talspråkproblematik och elever som har läs- och skrivsvårigheter. Vissa lärare tror att specialpedagoger kan lösa allt. Tillsammans kan vi .

För att förstå och kunna möta de språkförsenade barnen måste man som pedagog ha en bred kunskap.

P1: När jag första gången möter ett fonologiskt språkförsenat barn träffas vi enbart för en pratstund. Efter mötet skriver jag ner mina reflektioner och funderar ut vad jag behöver veta mer om och vilka tester jag behöver göra för att just få reda på mer. Ett annat redskap som jag också använder är min egen kunskap. Jag lyssnar på barnet och skriver ner var jag anser det befinner sig i den talspråkiga utvecklingen. För att kunna detta handlar det om att jag måste ha en kunskap om den totala språkutvecklingen. Jag måste förstå var barnet befinner sig just nu för att förstå det måste jag ha kunskap om vad som kommer före och efter i språkutvecklingen. Det är mycket viktigt, viktigare än vad många tror.

Samtliga informanternas skolor hade ett ganska likt system när det gäller att upptäcka de fonologiskt språkförsenade förskoleklass barnen.

P4: Vi kontrollerar alla 6-åringars språkliga medvetenhet i augusti/september och där fångar vi en hel del. Vi följer upp detta med samma test i mars/april.

P3: I regel vet vi vilka barn som har problem när de kommer till skolan men vi testar ändå alla barnen i förskoleklassen. Vi har inte gjort det i så många år men detta är nog det tredje året och vi känner att vi har blivit duktigare och duktigare på att upptäcka dessa barn. Det känns skönt.

De tre informanterna som hade sin tjänst delad mellan förskola och skola hade oftast träffat de talförsenade barnen under förskoleåren. Antingen arbetade informanterna med dessa barn men oftast hade de remitterats vidare till logopederna på sjukhuset.

P4: Det är ganska nytt för mig det här med förskolorna men jag tycker att det fungerar bra. Det tog lite tid innan jag och förskollärarna hittade varandra och innan jag förstod deras kultur. Nu tycker jag att det fungerar bra. Jag hade hoppats att förskollärarna vågade vara lite mera raka mot föräldrarna när man upptäcker att ett barn har svårigheter, Före jag träffar föräldrar vill jag gärna läsa gamla utvecklingssamtals protokoll och oftast finns det ingen notering att förskollärarna har tagit upp något om barnets språkliga utveckling. Jag peppar förskollärarna till att verkligen berätta för föräldrarna när problem finns. Det finns en del föräldrar som blir ledsna men det blir ännu värre när barnet kommer upp till skolan och föräldrarna känner: Varför har ingen sagt något?

Många är duktiga inom skolans och förskolans värld på att förebygga läs- och skrivsvårigheter ansåg många av mina informanter. Två av informanterna tyckte att den stora förändringen kom för cirka 10-15 år sedan.

P5: Förr satt vi talpedagoger mest och tränade en massa olika ljud hela dagarna med eleverna. Men för cirka 10-15 år sedan kom allt det här nya med språklig medvetenhet. Det har blivit en sådan förändring och det är mycket bra. I början var det osäkert vem som skulle göra vad. Många förskollärare trodde att bara för det hette språklekar skulle talpedagogerna arbeta med det så är inte tanken. Jag tycker att de flesta förskolor arbetar ganska mycket med språklig medvetenhet idag i alla fall inom mitt område.

P2: Vår kommun har köpt in mycket kompetensutbildning som handlar om språklig medvetenhet till pedagogerna på förskolorna och det har gett goda resultat.

Hälsoblancketten som föräldrar till blivande barn i förskoleklass fyller i inför skolstarten startade en process hos många av mina informanter.

P 1: Jag känner till den blanketten men det har jag aldrig tänkt på att man faktiskt kunde ställt en fråga om barnets bakgrund vad gäller talet. Jag antecknar här i min bok.

P2: Vi har en sådan blankett här i vår kommun också men om barnet har haft logoped kontakt har vi inte med på den. Det är ju bara att skriva att den här informationen går till skolsköterskan och den här informationen går till specialpedagogen. Det är ett säkrare sätt att nå informationen till specialpedagogen. Det här ska jag ta upp med min rektor.

P4: Den blanketten har jag varit med utvärderat en gång. Jag känner hon som är ansvarig för den. Jag ska faktiskt ta upp ditt förslag nästa gång jag ser henne.

6.6 Sammanfattning av resultatet

Informanternas tjänster skiljer sig en del åt men gemensamt är att alla är utbildade talpedagoger och arbetar på skolor. Informanternas tillvägagångssätt i arbetet med fonologiskt försenade barn var tämligen likartat. Oftast visste informanterna då barnen började i förskoleklasserna vilka som hade en fonologisk försening. Genom att testa alla barn som börjar i förskoleklassen upptäcker man även de språkförsenade barnen som är nyinflyttade, de tysta flickorna, och de tvåspråkiga barnen. Språktester på sexåringar utfördes på samtliga informanternas skolor. Några informanter upplyste att man inte hade gjort de här omfattande språktesterna i så många år. Det var ganska nytt och i utvärderingarna fann man mycket positivt med detta arbetssätt. Samtliga informanter arbetade mestadels individuellt med eleverna när det gällde taldelen. Arbetet med läs- och skrivinlärning kunde vara både i grupp eller organiseras så att informanterna arbetade individuellt med barnen. Alla informanter var överens om sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivsvårigheter finns men menade att det inte behöver bli läs- och skrivsvårigheter bara för att ett barn har varit fonologiskt försenat i förskoleåldern. Däremot menade fyra av informanterna att barn som har varit fonologiskt språkförsenade som förskolebarn och som har svårt med läs- och skrivinläringen oftast får fortsatta svårigheter. Svårigheterna som fonologiskt försenade barnen har när de blir äldre handlar oftast om läsförståelsen och rättstavningen. I skolår fyra ökar tempot, texterna blir mer avancerade och pedagogerna som arbetar med äldre barn arbetar inte lika tydligt som pedagoger med yngre barnen gör. En informant menade att fonologiskt svaga barn som går i skolår fyra har också haft svårigheter i skolår tre. Texterna blir markant svårare i skolår fyra jämfört med texterna i skolår 1-3 som är mycket inriktade på ja och nej frågor. Därför blir svårigheterna uppenbara i skolår fyra då läsningen innebär större krav på färdigheter. Samtliga informanter var av uppfattningen att alla pedagoger inom förskolan och skolan kan bli ännu bättre på att upptäcka fonologiskt försenade barn. Någon insisterade på att personalen på BVC borde få mer utbildning i att upptäcka fonologiskt försenade barn. Det förebyggande arbetet med fonologisk träning är mycket bättre i dag än för några år sedan och det beror troligen på att förskollärare och lärare numera har mer kompetens i ämnet. Informanternas sätt att möta de fonologiskt försenade barnen och stödja dem i deras läs- och skrivinlärning var ganska likartat. Informanterna använde ofta spegel för att barnen skulle hitta rätt med tungan i munnen och för att se hur läpparna formas vid olika ljud. Många av informanterna poängterade att deras främsta uppgift var att kunna olika metoder och hitta det enskilda barnets lärostil och utvecklingsnivå.

7 ANALYS AV RESULTATET

Samtliga informanter upplevde jag mycket engagerade och professionella i sitt yrkesutövande. Många av informanterna hade flera olika pedagogutbildningar och det tolkar jag som ett stort intresse för arbetet vilket i sin tur genererar i ett stort engagemang. Samtliga informanterna var utbildade talpedagoger men grundutbildningarna skiljde sig åt.

Informanternas förberedelser inför mitt besök skiljde sig en del åt. Jag skickade ut frågeguiden (bilaga 1.) till samtliga informanter några dagar före intervjutillfället. Några av informanter hade läst igenom frågeguiden före mitt besök några informanter hade inte gjort det. En del av informanterna hade skrivit ner sina svar på papper före jag kom. Jag är övertygad att resultatet på min undersökning hade sett annorlunda ut om jag inte hade skickat ut frågeguiden före intervjutillfället. Jag tror att min utskickade frågeguide har påverkat längden på intervjuerna och därmed också innehållets karaktär. Där informanterna hade förberett sig tog intervjuerna längre tid och svaren var också mer omfattande.

7.1 Samband mellan fonologisk medvetenhet och läs- och skrivinlärning

Samtliga informanter betraktar fonologisk medvetenhet som något viktigt och nödvändigt för barnets fortsatta språkliga utveckling. Samtliga informanter ser också ett samband mellan den fonologiska medvetenheten och läs- och skrivinlärning. Två informanter påpekar att den språkliga medvetenheten har stor betydelse för den fortsatta utvecklingen och påverkar bland annat läsförståelsen och den sociala delen i språket. Dessa två informanter har stor erfarenhet av fonologiskt försenade barn och har i sitt arbete uppmärksammat skillnader på omfånget av fonologiska svårigheter. Språkförsenade barn som exempelvis har svårt med rim och ramsor har oftast bättre sociala relationer än fonologiskt försenade barn som har ett otydligt tal menar två av informanterna. Denna observation tolkar jag som ett uttryck för att fonologisk försening kan påverka både barnets sociala och språkliga utveckling.

7.2 Vänta-och- se metoden

I min undersökning framkom att samtliga informanter är mycket medvetna om betydelsen av förebyggande åtgärder och tidiga insatser. Den största delen av det förebyggande arbetet sker på förskolorna och i förskoleklassen. En liten skillnad fanns här hos två informanter som arbetade i socialt tunga område. Där arbetade man med den språkliga medvetenheten ibland upp till skolår två med alla elever. Ingen av informanterna förespråkade det Myrberg (1995) kallar

vänta-och-se metoden. Två av informanter menade att tyvärr fanns den attityden fortfarande kvar hos en del av deras kollegor. De fyra övriga informanterna tyckte att kunskapen om att låt gå metoden inte fanns på deras skolor. Det förvånar mig att år 2007 fortfarande finns pedagoger som använder sig av vänta-och-se metoden vilket innebär enligt Myrberg (2003) att lärare tolkar misslyckanden i läs- och skrivinläringen som bristande läsmognad. Dessa lärare tror att bara man ser tiden an kommer problemet att lösa sig av sig självt. Här tror jag det finns märkbara skillnader mellan pedagoger med eller utan utbildning inom tal och språk. Den pedagog som har kunskaper om barns språkliga utveckling är tecken på hotande läs- och skrivinläring enkla att se. Lärare utan kunskaper i tal- och språk kan vänta-och-se attityden bli ett argument för att inte låta barnet få stöd av specialpedagogisk karaktär.

P4: Här på denna skola, och jag tror att man faktiskt tänker så på de flesta skolor, arbetar vi mycket med tidiga insatser. Vi ser tydligt att desto tidigare barnen får stöd desto bättre blir det för barnen.

7.3 Fonologisk träning

Språkforskare som (Myrberg 2003, Lundberg 2002) relaterar ofta till Stanovich och hans förklaringsmodell av Matteuseffekt. Stanovich menar att de barn som har läs- och skrivsvårigheter ofta väljer bort läsandet vilket innebär att läsutvecklingen avstannar. Det blir en ond cirkel. Pedagoger som tror på låt gå metoden har ingen förförståelse vad denna metod innebär för barnets läsutveckling, tolkar jag det som. Användandet av låt gå metoden är också ett bevis hur svårt det är att omsätta forskningsresultat till praktiken.

Samtliga informanter har sett de positiva effekterna av att arbeta med språklig medvetenhet. Språklig medvetenheten ansåg samtliga informanterna att man arbetade mest med i förskolan medan två informanter tyckte att i förskoleklassen inriktade man sig mer på den fonologiska medvetenheten. Orsaken till att man arbetar med fonologisk medvetenhet i de flesta förskoleklasser är att de hör ihop med bokstavskänedom. Med det menar jag förståelsen av att ljud och bokstav hör ihop.

I undersökningen kom det tydligt fram märkbara likheter hos informanterna gällande det förebyggande arbetet med de fonologiskt försenade barnen. Informanterna som hade arbetat i tio år som talpedagoger eller mer menade att de sista tio-femton åren har arbetat mycket mer aktivt inneburit att söka kunskap om den fonologiska betydelsen för läs- och skrivinläring. Tidigare har den fonologiska träningen varit mer riktad att lära barnen tala rent. Ytterligare en aspekt på förebyggande insatserna är talpedagogernas eget arbete gentemot pedagogerna i form av handledning. Fyra av informanterna nämnde deras handledande funktion som en del av det förebyggande arbetet. I sammanhanget

är det oklart om innehållet i handledningen innefattade handledning av metoder och materiel eller om syftet var utvecklandet av nya angreppssätt.

Samtliga informanter var väl insatta i hur man arbetade med den förebyggande delen med språklig medvetenhet både på förskolor, förskoleklass och på sina egna skolor. Desto större skillnad var kompetensen om hur man upptäckte fonologiskt språkförsenade barnen på förskolorna. Informanterna var överens om att barn som pratade otydligt fick remiss till logoped vid fyraårskontrollen hos BVC. Här skiljer sig kompetensen åt mellan informanterna vilket inte är konstigt. Vissa av informanter har en del av sin tjänst förlagd på förskolorna och därmed också är mer insatta i deras arbetssätt. Det förvånade mig ibland att man som specialpedagog/ talpedagog inte har mer kunskap om förskolans arbetssätt gällande att upptäcka fonologiska förseningar. Personligen tycker jag att det ska finnas en röd tråd mellan skolor och förskolor som är inom samma skolområde/rektorsområde.

Endast tre informanter nämnde någon gång under intervjuerna föräldrarnas roll som ett stöd i barnets fonologiska utveckling. En av informanterna ansåg att en pedagog med bra kompetens hade kontinuerlig kontakt med föräldrarna. I stort sett har informanterna inte haft några större märkbara skillnader i svaren på mina frågor och det förvånar mig. En orsak kan vara informanternas gemensamma utbildningsbakgrund. Fyra av informanterna ingår dessutom i samma nätverk där de har fått gemensam kompetensutbildning som kan vara en annan orsak till samstämmigheten.

8 SAMMANFATTNING OCH DISKUSSION

8.1 Bakgrunden till undersökningen

Anledningen till att jag blev intresserad av att göra den här studien var dels att jag har tre fonologiskt försenade barn, dels intressanta föreläsningar under tidigare utbildningar i ämnet och dels ett stort intresse av barns språkutveckling och läs- och skrivinlärning.

Syftet med studien är att undersöka sambandet mellan fonologisk försening och läs- och skrivsvårigheter eftersom det berör all pedagogisk personal i förskolan och i skolan. I förskolan handlar det om att upptäcka dessa barn och förebygga med språklig medvetenhet med betoning på fonologisk träning. Den förebyggande träningen sker både i förskolan och i skolan. När det sedan handlar om hur vi möter fonologiskt försenade barnen i skolan och deras arbete med läs- och skrivinlärning handlar det om pedagogens kompetenser för att det ska bli ett bra samarbete och utveckling. Ytterligare orsaker till mitt valda ämne är att skolan har ett mycket stort ansvar för att lära eleverna läsa och skriva och att det enligt Myrberg (2003) ofta sätts in stöd för sent och med för små resurser. Jag hoppas med denna studie att öka samtliga lärare och rektors kompetenser om sambandet mellan fonologisk språkförsening och läs- och skrivinlärning så att tidigt stöd sätts in och med rätt sorts resurser.

8.1.2 Specialpedagogisk organisation

Min undersökning visar att många av mina informanter har delad tjänst som både talpedagog och som specialpedagog. I informanternas roller på de olika skolorna finns det både likheter och olikheter. Organisationernas uppbyggnader ser olika ut, beroende på storlek på skolan och behoven hos eleverna. Fem av informanterna hade delad tjänst som både specialpedagog och talpedagog. En av informanterna hade en renodlad talpedagog tjänst. De fem informanterna som hade delad tjänst arbetade i sin tur olika mycket tid som talpedagog respektive specialpedagog. Det fanns märkbara skillnader på informationen i svaren beroende på informanternas storlek på talpedagogtjänsten. Två orsaker som kan ha påverkat mitt resultat är:

- De informanter som hade noga förberett sig före intervjun gav mer omfattande svar än de som inte hade förberett sig.
- De informanter vars tjänst till största del är en talpedagogtjänst visade sig också ha mer omfattande svar på mina frågor än de informanter vars tjänst till stor del är en specialpedagogtjänst.

8.1.3 Pedagogansvar

Syftet med min undersökning är att förklara sambandet mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivinläring. Statistiskt sett finns enligt Lundberg (2002) två till tre barn i varje klass som har någon form av läs- och skrivsvårigheter till en effekt av exempelvis fonologisk förseening sett ur ett kategoriskt perspektiv. Det är vårt ansvar som pedagoger att upptäcka fonologiskt försenade barn och för att kunna det måste vi ha kunskap om barns språkutveckling samt olika teorier om språk. Vi måste också ha kunskap hur man arbetar förebyggande för att underlätta för fonologiskt försenade barn i deras läs- och skrivinläringen annars finns det stora risker för läs- och skrivsvårigheter. I skolan måste lärare, specialpedagoger och talpedagoger ha goda kompetenser hur man på bästa sätt möter de fonologiskt försenade barnen för att läs- och skrivutveckling ska ske. Upptäcka – förebygga – möta är de tre saker som specialpedagoger måste kunna för att hjälpa dessa barn. ”Hög lärarkompetens är enligt konsensusforskarna den mest betydelsefulla beståndsdelen i pedagogik som lyckas utveckla elevernas läs- och skrivförmåga och förhindra att läs- och skrivproblem uppkommer” (Konsensusprojektet, 2003). Min undersökning visar att de informanter som både arbetar i förskolan och i skolan upptäcker de fonologiskt försenade barnen tidigare än de informanter som enbart arbetar i skolan.

8.1.4 Informanternas erfarenheter av fonologisk förseening

Jag har försökt lyfta fram sex talpedagogers tankar, kompetenser och förklaringar omkring sambandet mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivinläring. I undersökningen har jag också försökt analysera informanternas arbetsmetoder i att upptäcka, förebygga och möta de fonologiskt försenade barnen.

Genom litteraturstudier har jag tagit del av tidigare forskning om samband mellan barnspråkutveckling och läs- och skrivinläring samt den specialpedagogiska rollen av bl.a. Svensson (1998), Liberg (1993), Höien och Lundberg (2002). Jag har valt att göra en kvalitativ undersökning som är baserad på semistrukturerade intervjuer. Jag har valt denna metod för jag ville bli mer insatt i talpedagogers arbetsmetoder.

Min undersökning visar att alla informanter bedömer språklig medvetenhet och fonologisk träning som viktigt och nödvändig dels för den sociala och dels för språkliga utvecklingen och dels för läs- och skrivinläringen. Undersökningen visar också ett klart samband mellan fonologisk förseening och läs- och skrivsvårigheter genom informanternas erfarenheter. Svårigheterna i skolor brukar vara att fonologiskt försenade barnen har svårt med att förstå att varje bokstav har ett ljud och att höra alla ljuden i ett ord. Runt skolor brukar fonologiskt försenade barnen ha en sämre läsförståelse jämfört med sina kamrater. Informanterna poängterar dock att alla barn som har en fonologisk

försening inte behöver få läs- och skrivsvårigheter. Sambandet mellan fonologiskt ljudförsenade skolbarn och sociala kontakter påtalade en del informanter vara ett vanligt problem. Sambandet sociala problem och fonologisk försening är det inte stor fokus på i den litteratur jag har använt mig av.

8.1.5 Tester

Pedagogernas kompetenser återspeglas i deras arbetssätt och metoder. Samtliga informanter hade en bred kompetens av olika sorters språk tester. För att upptäcka fonologiskt försenade barnen använde samtliga informanter tester. Några av informanter påpekade att i princip kan vilken pedagog som helst dela ut tester och låta barnen göra dem. Det är analysen av testet som är svårt och tidskrävande. Det krävs både kunskap och erfarenhet för att kunna göra en bra analys som medför utveckling av det enskilda barnet. Efter analysen av testet gäller det för talpedagogen att börja med det förebyggande arbetet inför läs- och skrivinläringen. Arbetet med fonologiskt försenade barnen kunde vara på olika vis. Vissa barn arbetade talpedagogerna både förebyggande med språklig medvetenhet med betoning på fonologisk träning och med lättare läs- och skrivinläring. Det finns barn i sex- och sjuårsåldern som är mycket försenade i den fonologiska medvetenheten. I dessa fall måste man först bygga upp en fonologisk förståelse därefter kan man börja se på läs- och skrivinläringen. I det förebyggande arbetet betonar en del informanter betydelsen av att väcka intresse och nyfikenhet samt skapa längtan av att kunna läsa och skriva.

8.2 Diskussion

Under denna rubrik kommer jag att sammankoppla studien till mitt syfte och frågeställningar. Jag diskuterar undersökningsresultatet utifrån min litteraturläsning och teorier.

8.2.1 Informanterna

De sex informanterna har grundutbildningar som förskollärare, småskollärare, lågstadielärare, grundskollärare och mellanstadielärare. Samtliga informanter har vidareutbildning inom tal- och språk. Alla sex informanterna är mycket nöjda med sina kunskaper om läs- och skrivinläring samt om barns talspråkutveckling som man fick på sina respektive vidareutbildningar inom tal- och språk. Informanten som har förskolläraryt utbildning till grundutbildning påtalade många gånger att tal- och språk utbildningen var den utbildning som knöt samman hennes kunskaper i tal- och språk och läs- och skrivinläringen eftersom det inte fanns i hennes grundutbildning till förskollärare och sparsamt i

specialpedagogutbildningen. Grundskolläraren i undersökningen påtalade att i hennes grundutbildning saknades nästan helt läs- och skrivinlärningsdelen vilket var en bidragande orsak till att hon har vidareutbildat sig till specialpedagog och därefter till talpedagog. Dessa två informanternas uttalande stämmer väl överens om vad Myrberg skriver i rapporten från Konsensusprojektet (2003) angående bristen på lärare som är utbildade i läs- och skrivinläring. Myrberg påpekar att den skicklige läraren behärskar många metoder, arbetssätt och material som har stor betydelse för yrkesrollen. I dag saknar många lärare utbildning inom läs- och skrivinläring och konsekvenserna av det är att allt fler barn inte får stöd i sin läs- och skrivinläring utifrån sina egna förmågor och strategier.Handledning har varit en stor del av specialpedagogutbildningen. I vår blivande yrkesroll som specialpedagoger kommer handledning till kollegor i läs- och skrivinläring troligtvis vara en viktig del.

8.2.2 Samband

Enligt Vygotskijs teori om individens närmaste utvecklingszon kan ett barn med rätt stöd från en vuxen, klara av problem avsedda för betydligt äldre barn än dess mentala ålder. Detta är Vygotskijs tankar om det optimala utbildningssättet Vygotskij (1998). Låt oss sätta Vygotskijs teori om individens närmaste utvecklingszon i ett sammanhang med dagens skolor där det finns enligt vissa medier 20 procent obehöriga lärare samt ett stort antal examinerade lärare som saknar utbildning i läs- och skrivinläring. Ett barn som har fonologisk försening behöver bli fonologisk medveten. Här nämns några exempel på saker som ett fonologisk försenat barn behöver träna sig på enligt (Lundberg & Herrlin, 2003) :

1. Höra rim och själv rimma
2. Identifiera samma ljud i olika ord
3. Ljuda samman tre språkljud – syntes
4. Klara av enkel fonemsubtraktion
5. Klara av enkel fonemaddition
6. Klara av fonembyte
7. Bilda ord med givet begynnelseljud

(sid. 13)

För att nå det optimala utbildningssättet med dessa sju punkterna krävs hög lärarkompetens. Den skicklige lärare kan många metoder, arbetssätt och material och har ett arbetssätt som är systematiskt och välplanerat. Dessutom måste undervisningen upplevas som meningsfull av varje elev. Jag anser att endast välutbildade pedagoger har kunskap om hur man handleder ett fonologiskt försenat barn till det optimala utbildningssättet, enligt Vygotskijs

sätt att se. Utbildade lärare har inte rätt sorts kompetenser att stöda och vägleda barn till den optimala utvecklingszonen.

Med denna teori vill Vygotskij visa att språket är ett redskap för tanken och inte redskap för ämnet (a.a.). Min undersökning visar att informanterna jag besökte hade hög lärarkompetens eftersom deras svar visar stor anknytning till min lästa litteratur. Min undersökning är liten och jag har aldrig sett informanterna arbeta praktiskt därför finns det begränsningar i undersökningen som gör att jag ändå inte riktigt kan uttala mig om undersökningen stämmer i verkligheten.

Jag anser att lärare har ett eget ansvar att skaffa sig hög lärarkompetens vilket var mycket tydligt att informanterna gjorde i min undersökning. Samtliga informanter läste mycket egen litteratur inom ämnet, behärskade många metoder, arbetssätt, material, hade ingående kunskaper om barns språkutveckling och arbetade medvetet och målinriktat. Mindre kompetens och erfarenhet visade informanterna om de elever som klarar den inledande läs- och skrivinläringen utan påtagliga problem, men som sedan inte utvecklas i takt med sina kamrater med de ökande kraven i skolår tre och uppåt. Två av informanterna hade denna erfarenhet de fyra övriga informanter hade inte denna erfarenhet. Myrberg (2003) förklarar att småbarnsårens talspråkliga utveckling har ett samband med läs- och skrivsvårigheter. De påtagliga problem som uppstår från skolår tre bottnar enligt (a.a.) i småbarnsårens talspråkliga utveckling. Problemen som visar sig är; dåligt fungerande läsförståelsestrategier, om bristande syntaktisk förmåga, bristande förmåga att analysera ord, om dåligt ordförrådsutveckling eller om brister i automatisering och läsflyt, ibland som en följd av bristande lä- och skrivstimulans i vardagsmiljön och skolan.

8.2.3 Kompetenser

Vissa av informanterna upplevde att få lite kompetensutveckling inom taldelen däremot mer inom om läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Detta innebär att yrkesrollen som talpedagog inte kompetensutvecklas på det sättet som en del av informanterna hade önskat. Vissa informanter upplevde att skolledarna var mycket generösa när det gällde kompetensutveckling inom tal- och språk. Gemensamt för majoriteten av informanterna var att de läste mycket litteratur i ämnet och på det viset kände sig samtliga ganska uppdaterade. De fyra informanterna som ingick i samma nätverk menade att det var där som de fick sin bästa kompetensutveckling genom olika föreläsningar och diskussioner med övriga i nätverket. En del informanter ansåg att kontinuerligt samarbete med logopedier också innebar kompetensutveckling. Ingen av informanterna nämnde att samtal med föräldrar eller förskolepersonal var kompetenshöjande. Många skolor har ansträngd ekonomi och därför menar jag att en god idé för skolledare och specialpedagoger kan vara att aktiva arbeta med att bilda olika nätverk. Det

är inte att förakta varje pedagogs personliga kunskaper och kompetenser. Vi måste bli bättre inom skolans värld att ta tillvara på varandras kunskaper och kompetenser och som blivande specialpedagog tycker jag det är en av många viktiga skolutvecklingsfrågor. Det finns numera enligt Kinge (1999) ett stort intresse för kunskapsbegreppet, både nationellt och internationellt. Där man skiljer mellan den formella och teoretiska kunskapen å ena sidan och den kunskap som består av den egna förmågan att tillgodogöra sig teorin och omsätta den till yrkespraxis å den andra. Kompetens kan alltså definieras som både inre och yttre kompetens. Jag skrev tidigare med hänvisning till Myrberg (2003) att det råder stora kompetensbrister inom läs- och skrivinläringen hos nyutbildade pedagoger. Det är en stor anledning att ta tillvara på den kompetens som finns hos pedagoger ute på fältet. ”Sverige har en tradition på det läspedagogiska området som till väsentlig del stämmer överens med konsensusforskarna uppfattningar. Tyvärr försvinner nu många av de lärare som vårdat denna tradition ur aktiv lärartjänst. Många har redan pensionerats”(Myrberg, 2003).

Min undersökning visar tydligt att det skiljer sig i kompetens inom tal- och språk mellan de informanter som enbart eller till stor del arbetar som talpedagoger jämfört med informanterna som har delad tjänst. Detta kan bero på två saker, antingen skiljer sig kompetensen åt men troligtvis handlar det om bredden på kunskap. De som arbetar mycket som talpedagog har hela tiden sitt fokus på tal- och språk medan informanterna som har delad tjänst har en bredare specialpedagogisk kompetens.

Fonologisk medvetenhet är den aspekt av fonologisk förmåga som fått den centrala rollen i utveckling av många pedagogiska program för att förebygga och möta dyslexi. Olika träningsprogram som utvecklar förmågan att identifiera fonem i ord, genom att manipulera fonemen har det visat sig ge en god effekt på läs- och skrivförmågan enligt (a.a). Ingen av informanterna visade eller pratade någon gång om något pedagogiskt datorprogram som kompensatoriskt hjälpmedel i mötet med barnen. Jag är övertygad att informanterna har olika sorters träningsprogram men i efterhand inser jag att det skulle ha funnits en fråga om kompensatoriska hjälpmedel i min frågeguide exempelvis under rubriken specialpedagogiskt arbetssätt. Detta är en svaghet i min undersökning vilket gör att jag inte kan uttala mig om informanterna använder sig av olika pedagogiska träningsprogram för att förebygga och möta dyslexi.

8.2.4 Specialpedagogiskt arbetssätt

Genom Lpo 94 fick vi en ny sorts mål- och resultatstyrd skola där lärarna/specialpedagogerna och talpedagogerna har fått en större metodisk frihet. Skolan måste förlita sig på lärarnas/specialpedagogernas och talpedagogernas professionalism. Med denna nya läroplan blir det inte enkelt eller helt okontroversiellt att arbeta i skolans värld, men det ger många möjligheter att

utveckla kreativitet och skapa inspiration i arbetet. Sättet som mina informanter beskrev de kompetenser en specialpedagog måste ha för att stödja och möta fonologiskt försenade barn i deras läs- och skrivutveckling, visar kreativitet och ett helhetsperspektiv på varje enskild elev. Flertalet av mina informanter visade goda kunskaper om elevernas bakgrunder och de behärskade också många olika metoder och arbetssätt. Jag anser att dessa kunskaper har stor påverkan och ger goda möjligheter att stödja elever som är i svårigheter med läsning och skrivning. Informanternas kunskaper om vad som är bakgrunden till svårigheterna med läsning och skrivning visar också på engagemang och kompetens för olika specialpedagogiska arbetssätt och metoder.

8.2.5 Metoder för att upptäcka fonologiskt försenade barn

Informanterer som arbetade i förskolan gjorde tester på språkförsenade barn och vid oklarheter skickade man vidare till logoped. Informanterna som arbetade i förskolan hade en handledande roll både till personal och till föräldrar. Arbetet med förskolebarnen bestod av språkligt förebyggande material som var underbyggt av flertal olika tester. På de flesta förskolor var det förskollärarna som kontaktade talpedagogerna när man upplevde något barn som hade avvikande tal eller språk. På en del skolor hade man introducerat TRAS materialet som en del av informanterna tyckte var bra material för att upptäcka språkförseningar med. Personligen är jag inte påläst om TRAS men syftet är att pedagogerna på förskolorna ska ha ett redskap för att se barnens språkutveckling och utifrån de möta barnet på rätt nivå med språklig medvetenhets träning. Mycket forskning visar att tidiga insatser är ett bra stöd för ett fonologiskt försenat barn. Jag tror att TRAS kan bidra till att fler språkförsenade barn upptäcks tidigare än idag. Introduktionen av TRAS visar att forskningen om tidiga insatser har nått fram.

Utformningen av hälsoblanketten som skickas ut till alla sexåringars föräldrar i min hemkommun hoppas jag med denna undersökning kommer att förändras. Längst ner på blanketten skulle jag vilja lägga till: Har ditt barn gått hos logoped? Föräldern ska upplysas att logopedinformationen går till skolans specialpedagog. Härigenom är jag övertygad att vi inom skolans värld hade upptäckt många barn med fonologisk försening på ett tidigt stadium. Det finns säkert många fler sätt att upptäcka fonologisk försening. Det här är ett sätt. Informanterna i min undersökning blev mycket engagerade i denna fråga under intervjuerna och tyckte att det var en god idé.

Min undersökning visar på att vissa skolor finns har röd tråd mellan förskolor och skolan när det gäller barns språkutveckling. Det finns ingen specialpedagog eller talpedagog inom skolområdet kopplad till förskolorna. På vissa skolor har man ett väl utbyggt system. Anledningen till att det på vissa förskolor inte finns specialpedagoger kan bero på många orsaker såsom att intresset inte finns, att det inte ges möjlighet från ledningens sida eller en

ekonomisk aspekt. Ytterligare en orsak kan vara att det ännu inte är helt vanligt att det kan finnas specialpedagoger på förskolor. Jag tycker det är skollärans ansvar och se till att det finns en röd tråd i allt som berör pedagogik mellan förskola och skola. Det är förutsättningen för god samverkan mellan olika yrkesgrupper. Undersökningen visar att förskoleklassen finns med i skolan och samarbetet mellan talpedagoger/specialpedagoger och pedagoger är där välutvecklat. Anledningen till att detta samarbete fungerar kan vara att förskoleklassen oftast finns i samma lokaler som övriga skolklasser. Samtliga informanter var mycket koncentrerade på sexåringarnas språkutveckling och mycket tid och tester lades ner där.

För att ytterligare öka helheten på barnens språkliga utveckling borde man på vissa av informanternas skolor samarbeta mer med förskolor inom samma skolområde för att få fram en språkutvecklingsplan där man arbetade aktivt med att upptäcka språkförseningar och ha ett förebyggande arbetssätt som mynnade ut i en systematisk läsutvecklingsplan, en röd tråd. Synen på tidiga insatser är lika hos alla informanter. Barn som i skolår ett inte läser i november/december kollas upp extra noga och därefter upprättas någon form av åtgärdsprogram. Samtliga informanter arbetade individuellt med barn som behövde stöd i den fonologiska utvecklingen. Det framgick aldrig under intervjuerna vilka teoretiska aspekter informanterna hade som grund för den fonologiska träningen. Jag bedömer utifrån mina intervjuer att informanterna arbetar tydligt utifrån Lpo 94 som främst bygger på Vygotskijs filosofi. En viktig del av skolans uppdrag framgår av följande citat:

Språk, lärande och identitetsutveckling är nära förknippade. Genom rika möjligheter att samtala, läsa och skriva skall varje elev få utveckla sina möjligheter att kommunicera och därmed få tilltro till sin språkliga förmåga (Lärares handbok, s. 11).

I min undersökning klargörs att talpedagogerna intar en särställning genom sin övergripande funktion i vissa fall både som specialpedagog och talpedagog eller som enbart talpedagog. Talpedagogen har en övergripande uppgift att fylla speciellt när det gäller att upptäcka fonologiska förseningar, förebyggande arbetet, tidiga insatser och i mötet med de elever som har svårigheter. Talpedagogerna förfogar över kompetenser som måste ut till pedagogerna genom handledning och medverkan i arbetslagen på skolorna. Talpedagogens uppgift är att skapa medvetenhet hos pedagogerna om deras egna möjligheter att arbeta upptäckande och förebyggande och med dessa metoder kan vi bättre stödja de fonologiskt försenade barnen i deras arbete med läs- och skrivinläringen.

9 FORTSATT FORSKNING

Resultatet i denna studie visar tydligt ett samband mellan småbarnsårens fonologiska utveckling och läs- och skrivutveckling. Det skulle vara intressant och göra en undersökning i skolår tre och fyra där lärarna väljer ut vissa elever som inte utvecklas i samma takt som övriga klasskamrater. Jag skulle vilja göra språktester på dessa elevers språkliga förmåga samt intervjua deras föräldrar om deras barns språkutveckling som förskolebarn för att undersöka om det fanns ett samband med deras lägre utvecklingstakt och småbarnsårens talutveckling.

En annan intressant forskning skulle vara att undersöka skillnaderna på skolor som har bred specialpedagogisk kompetens med bl.a. talpedagoger knutna till skolan jämfört med skolor där man inte har satsat på bred specialpedagogisk kompetens. Vilka är skillnader på dessa två olika skoltyper i deras arbete med att upptäcka, förebygga och möta elever med lägre språklig utvecklingstakt?

REFERENSER

Arnqvist, A (1993). *Barns språkutveckling*. Barns språkutveckling. Lund: Studentlitteratur

Backman, J (1998). *Rapporter och uppsatser*. Lund: Studentlitteratur

Björk & Liberg (1996) *Vägar in i språket*. Stockholm: Natur & Kultur

Bråten (1999) *Vygotskij och pedagogiken*. Lund: Studentlitteratur

Carlström, M (2001). 2:a uppl. *Pedagogisk utredning vid läs- och skrivsvårigheter*. I.B Ericson (Red.), Utredning av läs- och skrivsvårigheter. Lund: Studentlitteratur

Denscombe, M. (2000). *Forskningshandboken för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur

Dysthe, O. & Igland, M-A. (2003). *Vygotskij och sociokulturell teori*. Dysthe (Red) Dialog, samspel och lärande. Lund: Studentlitteratur.

Egidius (1981) *Riktningar i modern pedagogik*. Stockholm: Natur & kultur

Frost, J. (2002). *Läsundervisning*. Stockholm: Natur & kultur

Helldin, Rolf (2002). *Specialpedagogisk forskning- en kritisk granskning i ett omvärldsperspektiv*. Stockholm: Skolverket

Humanistiska Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet (1990). *Forskningsetiska principer*
<http://www.codex.ur.se/oversikter/humsam/humsam.html>

Håkansson, G (1995) *Yla som vargar tala som folk*. Stockholm: Natur & Kultur

Höien, T & Lundberg, I (1990). *Läsning och lässvårigheter*. Stockholm: Natur och kultur

Höien, T & Lundberg, I (2002). *Dyslexi*. Stockholm: Natur och kultur

Hägström, I & Strid, A. (2002). *Lek vidare – fler språklekar efter Bornholmsmodellen*. Jönköping: Documents solutions.

- Kvale, S (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Larsson, L. Nauc ler, K. & Rudberg, L-A. (1992). *L sning och läsinlärning*. Lund: Studentlitteratur
- Liberg, C (1993), *Hur barn lär sig l sa och skriva*. Lund: Studentlitteratur
- Lundberg, I (1984). *Språk och l sning*. Malmö: Liber
- Lundberg, I & Sterner, G. *L s- och skrivsvårigheter och lärande i matematik*. NCM 2002:2: Kung ov: Grafikerna Livr na
- Lundberg, I. & Herrlin, K. (2003). *God läsutveckling, kartläggningar och övningar*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lyytinen, H (1997). *In seach of the precourse of Dyslexia. A prospective study of children at risk for reading problems*. London: Whurr publishers Ltd.
- Sandeberg, Susanne (2001/2003). *L skp rmen*. Stockholm: L sprojekt
- Malterud (1998). *Att kombinera metoder*. Lund: Studentlitteratur
- May, T. (2001). *Samhällsvetenskaplig forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Myndigheten för skolutveckling. (2003). Frykholm, C (Red.) *Att l sa och skriva – En kunskapsöversikt baserad på forskning och dokumenterad erfarenhet*. <http://www.skolutveckling.se> (041105)
- Myndigheten för skolutveckling (2006); *Nationellt centrum för språk-, l s – och skrivutveckling*
- Myrberg, M (2003) (Red.) *Att skapa konsensus om skolans insatser för att motverka l s- och skrivsvårigheter*. Stockholm: Lärarhögskolan http://www.skolutveckling.se/pdf/skapa_konsensus.pdf (041108)
- Månsson, P. (1993). *Moderna samhällsteorier*. Norge: Prisma
- Nauc ler, K & Magnusson, E (1997). I: Söderberg (red) *Från joller till l sning och skrivning*. Malmö: Gleerup
- Patel, R. & Davidsson, B. (1994) *Forskningsmetodikens grunder*. Lund: Studentlitteratur

- Piaget, J. (1973). *Språk och tanke hos barnet*. Lund: Gleerup
- Salaameh, E-K & Nettelbladt, J & Norlin, K (2003). *Asssesing phonologies in bilingual swedish – arabic children with and without languge impairment*. Lund: Studentlitteratur
- Salameh, E-k (2003). *Language impairment in swedish*. Lund: Studentlitteratur
- Stadler, E. (1994). *Dyslexi*. En introduktion. Lund: Studentlitteratur
- Stadler, E (1998). *Läs- och skrivinläring*. Lund: Studentlitteratur.
- Stukát, S. (2005). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Svensson, A-K. (1998); *Barnet, språket och miljön*. Lund: Studentlitteratur
- Svensson, A-K. (2005). 2:a uppl. *Språkglädje*. Lund: Litteratur
- Taube, K. (1987), *Läsinläring och självförtroende – psykologiska teorier, empiriska undersökningar och pedagogiska konsekvenser*. Stockholm: Prisma
- Taube, K (1995); *Läsinläring och självförtroende*. Kristianstad: Rabén Prisma
- Trost, J. (1997) 2:a uppl, *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur
Skolverket (2004); *Nationella utvärderingen av grundskolan 2003*
- Utbildningsdepartementet. (1998a). *Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet*, Lpo 94 Stockholm: Fritzes
- Utbildningsdepartementet. (1998b). *Läroplan för förskolan*, Lpfö 98. Stockholm: Fritzes.
- Viklund, K (1977). *Utveckling – fostran – pedagogik*. Stockholm: Natur & kultur
- Vygotskij, L (2001). *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos AB.
- Wigblad, R. (1995) *Karta över vetenskapliga samband*. Lund: Studentlitteratur
- Wood, 1992. *Hur barn tänker och lär*. Lund: Studentlitteratur

Artiklar:

Tidningen förskolan (2007/5)

BILAGA 1

Frågeställningar:

Frågeformulär till intervju med speciallärare/specialpedagog med vidareutbildning inom tal- och språk:

Den specialpedagogiska organisationen och specialpedagogernas roll i det dagliga arbetet

- Berätta om din utbildning och pedagogerfarenhet
- Berätta om hur den specialpedagogiska organisationen är uppbyggd på er skola?

Samband

- Berätta om din erfarenhet av sambandet mellan fonologisk språkförseening och läs- och skrivsvårigheter?

Kompetenser

- Berätta vilka kompetenser en specialpedagog/speciallärare har som har hög kompetens att stödja elever med läs- och skrivsvårigheter.
- På vilket sätt får du/ni kompetensutveckling inom ämnet?

Specialpedagogiskt arbetssätt

- På vilket sätt bör man möta elever som är fonologiskt språkförseende?
- Använder du några tester och/eller diagnoser till fonologiskt språkförseende barn? Vilka?
- Anser du dig alltid arbeta systematiskt? På vilket sätt? Skulle du vilja förändra något?

Språkutveckling

- Hur ser du på din kompetens om barns språkutveckling?
- Berätta hur ni upptäcker och förebygger de språkförseende barnen i ditt skolområde?
- Berätta om ert arbetssätt med den språkliga medvetenhet?
- När barnen börjar skolan fyller föräldrarna i en hälsodeklaration. Vad är din inställning till att föräldrarna hade fått skriva några rader om deras barns språkutveckling som förskolebarn eller om barnet har gått hos logoped på denna hälsodeklaration?